Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΆΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΎ ΕΙΣΑΓΓΕΛΈΑ
HENRIK SAUGMANDSGAARD ØE
της 14ης Μαΐου 2020[1]

Υπόθεση C-30/19

Diskrimineringsombudsmannen
κατά
Braathens Regional Aviation AB

[αίτηση του Högsta domstolen (Ανωτάτου Δικαστηρίου, Σουηδία)
για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως]

«Προδικαστική παραπομπή – Οδηγία 2000/43/ΕΚ – Ίση μεταχείριση των προσώπων ασχέτως φυλής ή εθνοτικής καταγωγής – Άρθρο 7 – Προάσπιση των δικαιωμάτων – Άρθρο 15 – Κυρώσεις – Αγωγή αποζημιώσεως λόγω δυσμενούς διακρίσεως – Μηχανισμός αποδοχής της αγωγής – Άρνηση του εναγόμενου να αναγνωρίσει την ύπαρξη δυσμενούς διακρίσεως παρά το ρητό αίτημα του ενάγοντος – Σύνδεσμος μεταξύ της κυρώσεως και της δυσμενούς διακρίσεως – Άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας – Έλλειψη δυνατότητας να επιτευχθεί η διαπίστωση της υπάρξεως δυσμενούς διακρίσεως»

I. Εισαγωγή

1. Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως που υπέβαλε το Högsta domstolen (Ανώτατο Δικαστήριο, Σουηδία) ως προς την ερμηνεία της οδηγίας 2000/43/ΕΚ[2], η οποία απαγορεύει τις διακρίσεις λόγω φυλής και εθνοτικής καταγωγής, αφορά το δικαίωμα προσώπου που θεωρεί ότι υπέστη τέτοια διάκριση να ζητήσει να εξεταστεί και, ενδεχομένως, να διαπιστωθεί από δικαστήριο η ύπαρξη της διακρίσεως αυτής. Σκοπεί ειδικότερα να καθοριστεί αν το πρόσωπο αυτό έχει το εν λόγω δικαίωμα στο πλαίσιο αγωγής αποζημιώσεως όταν ο εναγόμενος δέχεται μεν να καταβάλει τη ζητούμενη αποζημίωση, αλλά δεν παραδέχεται ότι προέβη σε οποιαδήποτε δυσμενή διάκριση.

2. Ο προβληματισμός αυτός ανέκυψε στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ επιβάτη αεροπορικής εταιρίας, εκπροσωπούμενου από τον Diskrimineringsombudsmannen (σουηδική αρχή για την καταπολέμηση των δυσμενών διακρίσεων, στο εξής: Συνήγορος του πολίτη), και της αεροπορικής εταιρίας Braathens Regional Aviation AB (στο εξής: Braathens).

[1] Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γαλλική.

[2] Οδηγία του Συμβουλίου, της 29ης Ιουνίου 2000, περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνοτικής τους καταγωγής (ΕΕ 2000, L 180, σ. 22).

3. Η υπό κρίση υπόθεση εγείρει ειδικότερα το ζήτημα αν εθνικός δικονομικός μηχανισμός, βάσει του οποίου ο εναγόμενος δύναται, αποδεχόμενος αγωγή αποζημιώσεως λόγω δυσμενούς διακρίσεως, να επιφέρει την κατάργηση της δίκης, χωρίς όμως να αναγνωρίσει την ύπαρξη δυσμενούς διακρίσεως, και χωρίς ο ενάγων να μπορεί να επιτύχει την εξέταση και τη διαπίστωση της διακρίσεως αυτής από δικαστήριο, παρέχει στον ενάγοντα τη δυνατότητα να διεκδικήσει πλήρως τα δικαιώματα που αντλεί από την οδηγία 2000/43 ερμηνευόμενη υπό το πρίσμα του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης).

4. Για τους λόγους που θα εκθέσω στη συνέχεια των παρουσών προτάσεων, φρονώ ότι στο ερώτημα αυτό πρέπει να δοθεί αρνητική απάντηση.

5. Η υπόθεση αυτή πρέπει να οδηγήσει το Δικαστήριο να εξετάσει την εξουσία εκτιμήσεως που διαθέτουν τα κράτη μέλη κατά τον καθορισμό των δικονομικών τους κανόνων, λαμβανομένων υπόψη των απαιτήσεων της οδηγίας 2000/43 ερμηνευόμενης υπό το πρίσμα του Χάρτη.

6. Στο τέλος της αναλύσεώς μου, θα προτείνω στο Δικαστήριο να αποφανθεί ότι πρόσωπο το οποίο θεωρεί ότι υπέστη διάκριση λόγω εθνοτικής καταγωγής πρέπει, σε περίπτωση μη αναγνωρίσεώς της από τον εναγόμενο, να μπορεί να επιτύχει την εξέταση και, ενδεχομένως, τη διαπίστωση από δικαστήριο της υπάρξεως της δυσμενούς αυτής διακρίσεως. Δικονομικός μηχανισμός διευθετήσεως των διαφορών δεν μπορεί να καταλήξει στο να του αρνηθεί το δικαίωμα αυτό.

II. Το νομικό πλαίσιο

A. Το δίκαιο της Ένωσης

7. Οι αιτιολογικές σκέψεις 19 και 26 της οδηγίας 2000/43 έχουν ως εξής:

«(19) Τα άτομα που έχουν υποστεί διακριτική μεταχείριση λόγω φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής πρέπει να διαθέτουν τα κατάλληλα μέσα έννομης προστασίας. Προκειμένου να υπάρξει ένα πιο ουσιαστικό επίπεδο προστασίας, ενώσεις ή νομικά πρόσωπα θα πρέπει επίσης να δύνανται να κινήσουν διαδικασίες, όπως ορίζουν κατ' ιδίαν τα κράτη μέλη, είτε εξ ονόματος κάποιου θύματος είτε προς υπεράσπισή του, χωρίς να θίγονται εθνικοί δικονομικοί κανόνες όσον αφορά την εκπροσώπηση και την υπεράσπιση ενώπιον των δικαστηρίων.

[…]

(26) Τα κράτη μέλη θα πρέπει να προβλέψουν ουσιαστικές, αναλογικές και αποτρεπτικές κυρώσεις για την περίπτωση παράβασης των υποχρεώσεων εκ της παρούσας οδηγίας.»

8. Κατά το άρθρο 1 της οδηγίας αυτής, το οποίο επιγράφεται «Σκοπός»:

«Σκοπός της παρούσας οδηγίας είναι να θεσπισθεί πλαίσιο για την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, με στόχο να πραγματωθεί στα κράτη μέλη η αρχή της ίσης μεταχείρισης.»

9. Το άρθρο 2 της εν λόγω οδηγίας, το οποίο φέρει τον τίτλο «Η έννοια των διακρίσεων», προβλέπει, στην παράγραφό του 1, τα εξής:

«Για τους σκοπούς της παρούσας οδηγίας, η αρχή της ίσης μεταχείρισης σημαίνει την απουσία άμεσης ή έμμεσης διάκρισης λόγω φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής.»

10. Το άρθρο 7 της ίδιας οδηγίας, το οποίο επιγράφεται «Υπεράσπιση των δικαιωμάτων», προβλέπει τα εξής:

«1. Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι κάθε πρόσωπο που θεωρεί εαυτό ζημιωθέν από τη μη τήρηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης, ακόμη και εάν η σχέση στο πλαίσιο της οποίας εικάζεται ότι σημειώθηκε η διάκριση έχει λήξει, έχει πρόσβαση σε δικαστικές ή/και διοικητικές διαδικασίες, συμπεριλαμβανόμενων, όπου κρίνεται ενδεδειγμένο, διαδικασιών συνδιαλλαγής, για την πραγμάτωση των υποχρεώσεων εκ της παρούσας οδηγίας.

2. Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι οι ενώσεις, οργανώσεις ή άλλα νομικά πρόσωπα, τα οποία έχουν, σύμφωνα με τα κριτήρια της εθνικής τους νομοθεσίας, έννομο συμφέρον να διασφαλίσουν ότι τηρούνται οι διατάξεις της παρούσας οδηγίας, μπορούν να κινήσουν, είτε εξ ονόματος του ενάγοντος/αιτούντος είτε προς υπεράσπισή του, και με την έγκρισή του, κάθε δικαστική ή/και διοικητική διαδικασία προβλεπόμενη για την πραγμάτωση των υποχρεώσεων εκ της παρούσας οδηγίας.

3. Οι παράγραφοι 1 και 2 δεν θίγουν τις εθνικές διατάξεις περί των προθεσμιών ασκήσεως αγωγής σχετιζομένης με την αρχή της ίσης μεταχείρισης.»

11. Το άρθρο 8 της οδηγίας 2000/43, το οποίο φέρει τον τίτλο «Βάρος της αποδείξεως», ορίζει τα εξής:

«1. Τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα, σύμφωνα με την εθνική δικονομία, προκειμένου να διασφαλίζουν ότι όταν ένα πρόσωπο που θεωρεί εαυτό ζημιωθέν από τη μη τήρηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσάγει, ενώπιον δικαστηρίου ή άλλης αρμόδιας αρχής, πραγματικά περιστατικά, από τα οποία τεκμαίρεται η ύπαρξη άμεσης ή έμμεσης διάκρισης, θα εναπόκειται στον εναγόμενο να αποδείξει ότι δεν υπήρξε παραβίαση της αρχής της ίσης μεταχείρισης.

[…]

3. Η παράγραφος 1 δεν ισχύει για ποινικές διαδικασίες.

[…]»

12. Το άρθρο 15 της οδηγίας αυτής, το οποίο επιγράφεται «Κυρώσεις», ορίζει τα εξής:

«Τα κράτη μέλη καθορίζουν τους κανόνες επιβολής κυρώσεων σε περίπτωση παραβίασης των εθνικών διατάξεων που θεσπίζονται κατ' εφαρμογή της παρούσας οδηγίας και λαμβάνουν όλα τα αναγκαία μέτρα εφαρμογής τους. Οι κυρώσεις, οι οποίες μπορεί να περιλαμβάνουν την καταβολή αποζημίωσης στο θύμα, πρέπει να είναι αποτελεσματικές, ανάλογες με την παράβαση και αποτρεπτικές. […]»

B. Το σουηδικό δίκαιο

13. Κατά το άρθρο 4, παράγραφος 1, του κεφαλαίου 1 του diskrimineringslagen (2008:567) (νόμου περί των δυσμενών διακρίσεων), δυσμενής διάκριση συντρέχει, μεταξύ άλλων, όταν ένα πρόσωπο υφίσταται μεταχείριση λιγότερο ευνοϊκή από αυτήν την οποία υφίσταται ή θα υφίστατο ένα άλλο πρόσωπο σε ανάλογη κατάσταση, όταν η διαφορετική αυτή μεταχείριση συνδέεται με το φύλο, την ταυτότητα ή την έκφραση του φύλου, την εθνοτική καταγωγή, τη θρησκεία ή τις πεποιθήσεις, την αναπηρία, τον σεξουαλικό προσανατολισμό ή την ηλικία.

14. Κατά το άρθρο 12 του κεφαλαίου 2 του ίδιου νόμου, απαγορεύονται, ειδικότερα, οι δυσμενείς διακρίσεις από οποιονδήποτε παρέχει, εκτός της σφαίρας της ιδιωτικής ή οικογενειακής του ζωής, αγαθά, υπηρεσίες ή στέγαση στο κοινό.

15. Το κεφάλαιο 5 του νόμου περί των δυσμενών διακρίσεων προβλέπει τις κυρώσεις που επιβάλλονται σε βάρος οποιουδήποτε προβαίνει σε δυσμενή διάκριση. Οι κυρώσεις αυτές είναι η αποζημίωση, αποκαλούμενη «αποζημίωση λόγω δυσμενούς διακρίσεως», η αναθεώρηση και η ακύρωση συμβάσεων και άλλων δικαιοπραξιών.

16. Από το άρθρο 1, δεύτερο εδάφιο, του κεφαλαίου 6 του νόμου αυτού προκύπτει ότι οι διαφορές σχετικά με την εφαρμογή του άρθρου 12 του κεφαλαίου 2 του εν λόγω νόμου εκδικάζονται από τα τακτικά δικαστήρια σύμφωνα με τις διατάξεις του rättegångsbalken (1942:740) (κώδικα δικονομίας) που αφορούν τις πολιτικές δίκες στο πλαίσιο των οποίων επιτρέπεται φιλικός διακανονισμός.

17. Δυνάμει του άρθρου 1 του κεφαλαίου 13 του ως άνω κώδικα, ο ενάγων δύναται, υπό τις προϋποθέσεις που απαριθμούνται στη διάταξη αυτή, να ασκήσει αγωγή με αίτημα να υποχρεωθεί ο εναγόμενος να εκτελέσει θετική υποχρέωση, όπως, μεταξύ άλλων, να του καταβάλει χρηματικό ποσό ως αποζημίωση λόγω δυσμενούς διακρίσεως.

18. Το άρθρο 7 του κεφαλαίου 42 του ίδιου κώδικα προβλέπει ότι ο εναγόμενος οφείλει, κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, να προβάλει αμέσως την αντίκρουσή του. Άλλως, ο εναγόμενος δύναται, κατά το στάδιο αυτό, να επιλέξει να αποδεχθεί την αγωγή. Η αποδοχή της αγωγής συνεπάγεται κατάργηση της δίκης. Η αποδοχή μπορεί να στηρίζεται σε συγκεκριμένο νομικό ή πραγματικό λόγο που προβάλλεται από τον ενάγοντα, αλλά μπορεί επίσης να μη συνδέεται με τους λόγους που προβάλλονται προς στήριξη της αγωγής.

19. Κατά το άρθρο 18 του κεφαλαίου 42 του κώδικα δικονομίας, κατόπιν της αποδοχής από τον εναγόμενο των αιτημάτων του ενάγοντος, το δικαστήριο δύναται να εκδώσει απόφαση βάσει της αποδοχής αυτής.

20. Κατά το άρθρο 2, πρώτο εδάφιο, του κεφαλαίου 13 του κώδικα αυτού, ο ενάγων δύναται να ασκήσει αναγνωριστική αγωγή με αίτημα τη διαπίστωση της υπάρξεως ειδικής έννομης σχέσεως, όταν ως προς την εν λόγω έννομη σχέση υφίσταται αβεβαιότητα η οποία τον ζημιώνει.

III. Η διαφορά της κύριας δίκης, το προδικαστικό ερώτημα και η διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου

21. Τον Ιούλιο του 2015 επιβάτης με καταγωγή από τη Χιλή, ο οποίος κατοικούσε στη Στοκχόλμη (Σουηδία) και ταξίδευε σε πτήση εσωτερικού Göteborg-Στοκχόλμη (στο εξής: επιβάτης), την οποία εκτελούσε η Braathens, υποβλήθηκε όπως ένας άλλος επιβάτης, με απόφαση του κυβερνήτη του αεροσκάφους, σε συμπληρωματικό έλεγχο ασφάλειας.

22. Ο Συνήγορος του πολίτη άσκησε ενώπιον του Stockholms tingsrätt (πρωτοδικείου Στοκχόλμης, Σουηδία) αγωγή με αίτημα να καταδικαστεί η Braathens να καταβάλει στον επιβάτη αποζημίωση ποσού 10 000 σουηδικών κορωνών (SEK) (περίπου 1 000 ευρώ) λόγω δυσμενούς διακρίσεως. Προς στήριξη της αγωγής της, η ως άνω αρχή υποστήριξε ότι ο επιβάτης υπέστη από την Braathens άμεση δυσμενή διάκριση κατά παράβαση του άρθρου 12 του κεφαλαίου 2 και του άρθρου 4 του κεφαλαίου 1 του νόμου περί των δυσμενών διακρίσεων. Κατά την εν λόγω αρχή, η Braathens θεώρησε ότι ο επιβάτης ήταν Άραβας και μουσουλμάνος, τον υπέβαλε, για τον λόγο αυτόν, σε συμπληρωματικό έλεγχο ασφάλειας και, ως εκ τούτου, τον περιήγαγε σε μειονεκτική θέση για λόγους που συνδέονται με την εξωτερική του εμφάνιση και την εθνοτική του καταγωγή, υποβάλλοντάς τον σε μεταχείριση λιγότερο ευνοϊκή σε σχέση με άλλους επιβάτες σε ανάλογη κατάσταση.

23. Ενώπιον του δικαστηρίου αυτού, η Braathens αποδέχτηκε το καταψηφιστικό αίτημα για τη ζητούμενη αποζημίωση, αμφισβητώντας παράλληλα την ύπαρξη οποιασδήποτε δυσμενούς διακρίσεως.

24. Ο Συνήγορος του πολίτη υποστήριξε ότι το Stockholms tingsrätt (πρωτοδικείο Στοκχόλμης) δεν πρέπει να εκδώσει απόφαση με βάση την ως άνω αποδοχή της αγωγής, χωρίς το δικαστήριο αυτό να εξετάσει επί της ουσίας την προβαλλόμενη δυσμενή διάκριση. Αν, παρά ταύτα, το δικαστήριο αυτό αποφασίσει, στο πλαίσιο της καταψηφιστικής αγωγής[3], να μην εξετάσει την υπόθεση επί της ουσίας, ο Συνήγορος του πολίτη ζήτησε, πρώτον, την έκδοση από το εν λόγω δικαστήριο αναγνωριστικής αποφάσεως με την οποία να διαπιστώνεται ότι η Braathens οφείλει να καταβάλει αποζημίωση λόγω δυσμενούς διακρίσεως κατόπιν της ενέχουσας δυσμενή διάκριση συμπεριφοράς της ή, δεύτερον, την έκδοση αναγνωριστικής αποφάσεως από το ίδιο δικαστήριο με την οποία να διαπιστώνεται απλώς ότι ο επιβάτης υπέστη δυσμενή διάκριση εκ μέρους της αεροπορικής εταιρίας.

25. Το Stockholms tingsrätt (πρωτοδικείο Στοκχόλμης) καταδίκασε την Braathens, στο σημείο 1 του διατακτικού της αποφάσεώς του, να καταβάλει στον επιβάτη το ποσό των 10 000 σουηδικών κορωνών (SEK) πλέον τόκων και, στο σημείο 2 του διατακτικού αυτού, να καταβάλει τα δικαστικά έξοδα. Στο σημείο 3 του ίδιου διατακτικού, απέρριψε ως απαράδεκτο το αίτημα του Συνηγόρου του πολίτη να εκδοθεί αναγνωριστική απόφαση. Έκρινε ότι οι διαφορές σχετικά με τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις αστικού δικαίου, όσον αφορά τα οποία οι διάδικοι έχουν εξουσία διαθέσεως, όπως η επίδικη διαφορά, πρέπει, σε περίπτωση αποδοχής των αιτημάτων του ενάγοντος, να λύονται χωρίς εξέταση επί της ουσίας, υπογραμμίζοντας ότι δεσμεύεται από την αποδοχή της αγωγής από την Braathens.

26. Το Svea hovrätt (εφετείο Στοκχόλμης, Σουηδία) απέρριψε την έφεση που είχε ασκήσει ο Συνήγορος του πολίτη, εκτιμώντας ότι η έφεση αυτή είναι απαράδεκτη όσον αφορά τα σημεία 1 και 2 του διατακτικού της πρωτόδικης αποφάσεως, ότι η απόφαση αυτή είναι σύμφωνη με τους

[3] Πρόκειται για αγωγή αστικού δικαίου με αίτημα την εκπλήρωση της υποχρεώσεως αποκαταστάσεως της προκληθείσας ζημίας.

κανόνες της σουηδικής πολιτικής δικονομίας και ότι, λαμβανομένης υπόψη της αποδοχής της αγωγής από την Braathens, δεν ασκεί επιρροή η άποψή της όσον αφορά τη δυσμενή διάκριση που της προσάπτεται. Το εν λόγω δικαστήριο απέρριψε την έφεση επίσης σχετικά με το σημείο 3 του διατακτικού αυτού, το οποίο αφορούσε την έκδοση αναγνωριστικής αποφάσεως.

27. Ο Συνήγορος του πολίτη κατέθεσε αίτηση αναιρέσεως της αποφάσεως του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου, ζητώντας από το Högsta domstolen (Ανώτατο Δικαστήριο) να υποβάλει αίτηση προδικαστικής αποφάσεως στο Δικαστήριο, να αναιρέσει την απόφαση του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου, να εξαφανίσει την απόφαση του Stockholms tingsrätt (πρωτοδικείου Στοκχόλμης) και να αναπέμψει την υπόθεση στο πρωτοβάθμιο αυτό δικαστήριο προκειμένου να εξετάσει επί της ουσίας τουλάχιστον το αίτημά του για την έκδοση αναγνωριστικής αποφάσεως, επιπλέον του καταψηφιστικού αιτήματος για την καταβολή αποζημιώσεως λόγω δυσμενούς διακρίσεως. Η Braathens ζήτησε την απόρριψη των αιτημάτων αυτών.

28. Το αιτούν δικαστήριο αναφέρει ότι ο νόμος περί των δυσμενών διακρίσεων έχει ως σκοπό την καταπολέμηση των δυσμενών διακρίσεων και την προώθηση της ισότητας δικαιωμάτων και ευκαιριών για όλους, ανεξαρτήτως φύλου, ταυτότητας ή εκφράσεως φύλου, εθνοτικής καταγωγής, θρησκείας ή πεποιθήσεων, αναπηρίας, σεξουαλικού προσανατολισμού ή ηλικίας. Ο νόμος αυτός, οι διατάξεις του οποίου είναι αναγκαστικού δικαίου, καλύπτει πολλά πεδία δραστηριότητας, έχει εφαρμογή τόσο στον δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα, συντάχθηκε λαμβανομένων υπόψη των απαγορεύσεων των δυσμενών διακρίσεων που προβλέπονται στις Συμβάσεις των Ηνωμένων Εθνών και του Συμβουλίου της Ευρώπης, καθώς και, μεταξύ άλλων, στις διάφορες πράξεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως η οδηγία 2000/43, και, σύμφωνα με τις προπαρασκευαστικές εργασίες του, σκοπεί να παρέχει τη δυνατότητα επιβολής αυστηρών και αποτρεπτικών κυρώσεων σε περίπτωση δυσμενούς διακρίσεως.

29. Το δικαστήριο αυτό προσθέτει ότι, στο πλαίσιο της μεταφοράς στο σουηδικό δίκαιο της οδηγίας 2000/43, ιδίως του άρθρου της 15, οι κυρώσεις που επιβάλλονται δυνάμει του εν λόγω νόμου, σε κάθε πρόσωπο που προβαίνει σε δυσμενή διάκριση, είναι η αποζημίωση, η οποία αποκαλείται «αποζημίωση λόγω δυσμενούς διακρίσεως», καθώς και η αναθεώρηση και η ακύρωση συμβάσεων και άλλων δικαιοπραξιών. Ειδικότερα, όποιος παραβιάζει την απαγόρευση που προβλέπεται στο άρθρο 12 του του κεφαλαίου 2 πρέπει να καταβάλει την ως άνω αποζημίωση. Το ύψος της αποζημιώσεως αυτής καθορίζεται κατά περίπτωση, ούτως ώστε να συνιστά εύλογη αποζημίωση για τον ζημιωθέντα και να συμβάλει στην καταπολέμηση των δυσμενών διακρίσεων στην κοινωνία, επιτελώντας κατ' αυτόν τον τρόπο διττή λειτουργία αποκαταστάσεως και προλήψεως[4]. Το αιτούν δικαστήριο διευκρινίζει ότι οι διαφορές που αφορούν την εφαρμογή του άρθρου αυτού υπάγονται στην αρμοδιότητα των τακτικών δικαστηρίων, τα οποία δικάζουν κατά τις διατάξεις του κώδικα δικονομίας που αφορούν τις πολιτικές δίκες στο πλαίσιο των οποίων επιτρέπεται φιλικός διακανονισμός και οι διάδικοι έχουν εξουσία διαθέσεως των δικαιωμάτων τους.

30. Το Högsta domstolen (Ανώτατο Δικαστήριο) υπογραμμίζει περαιτέρω ορισμένες δικονομικές πτυχές του εθνικού δικαίου. Επισημαίνει ότι ο εναγόμενος δύναται να επιλέξει να αποδεχθεί την αγωγή αποζημιώσεως του ενάγοντος χωρίς να υποχρεούται να αιτιολογήσει την επιλογή του ούτε να στηριχθεί σε λόγο που προβάλλεται από τον ενάγοντα. Επομένως, η αποδοχή αυτή

[4] Η Σουηδική Κυβέρνηση, ο Συνήγορος του πολίτη και η Braathens διευκρίνισαν ότι η αποζημίωση διαιρείται σε δύο τμήματα, σύμφωνα με τη νομολογία του Högsta domstolen (Ανωτάτου Δικαστηρίου), ήτοι σε αποζημίωση για την αποκατάσταση της ζημίας και σε προσαύξηση για λόγους προλήψεως. Η αποζημίωση για την αποκατάσταση της ζημίας πρέπει να ανέρχεται στο ποσό που κρίνεται αναγκαίο για να αρθεί η δυσμενής διάκριση. Δεν υπάρχει περιορισμός ως προς το ποσό της αποζημιώσεως αυτής. Η προσαύξηση για λόγους προλήψεως ισοδυναμεί, κατ' αρχήν, με την αποζημίωση για την αποκατάσταση της ζημίας, οπότε καταλήγει στον διπλασιασμό της.

μπορεί να μη συνδέεται με λόγους που προβάλλονται προς στήριξη της αγωγής. Στην πράξη, η αποδοχή αυτή αποσκοπεί στην κατάργηση της δίκης χωρίς να απαιτείται περαιτέρω εξέταση της υποθέσεως. Το δικαστήριο οφείλει να δεχθεί την αποδοχή της αγωγής χωρίς να προβεί σε πραγματική εξέταση των πραγματικών περιστατικών ή του νομικού ζητήματος. Συνεπώς, από μια τέτοια απόφαση είναι αδύνατον να συναχθεί ασφαλές συμπέρασμα ως προς τη βασιμότητα των ισχυρισμών του ενάγοντος σχετικά με τα πραγματικά περιστατικά της διαφοράς.

31. Το Högsta domstolen (Ανώτατο Δικαστήριο) προσθέτει ότι η αναγνωριστική αγωγή που προβλέπεται στο άρθρο 2 του κεφαλαίου 13 του κώδικα δικονομίας αποσκοπεί στη διαπίστωση της υπάρξεως έννομης σχέσεως μεταξύ των διαδίκων. Εντούτοις, η αγωγή αυτή είναι προαιρετική. Το δικαστήριο μπορεί να την εξετάσει αν υπάρχει αβεβαιότητα ως προς την εν λόγω σχέση και αν η αβεβαιότητα αυτή ζημιώνει τον ενάγοντα, ιδίως δυσχεραίνοντας τον προγραμματισμό της οικονομικής του δραστηριότητας. Επομένως, η εξέταση της αγωγής αυτής πρέπει να φαίνεται σκόπιμη με γνώμονα τα πραγματικά περιστατικά, το δε δικαστήριο πρέπει να σταθμίσει, αφενός, το έννομο συμφέρον του ενάγοντος και, αφετέρου, τα μειονεκτήματα που θα μπορούσε να συνεπάγεται για τον εναγόμενο λόγω, μεταξύ άλλων, της πιθανότητας κινήσεως περαιτέρω δικών.

32. Το αιτούν δικαστήριο εκθέτει ότι, στην υπόθεση της κύριας δίκης, το πρωτοβάθμιο και το δευτεροβάθμιο δικαστήριο εξέδωσαν απόφαση που καταδίκασε την Braathens στην καταβολή της ζητούμενης αποζημιώσεως βάσει της εκ μέρους της αποδοχής της αγωγής, χωρίς το ζήτημα της υπάρξεως της προβαλλόμενης δυσμενούς διακρίσεως να δύναται, κατά τα δικαστήρια αυτά, να εξεταστεί στο πλαίσιο δίκης επί αναγνωριστικής αγωγής.

33. Το αιτούν δικαστήριο διερωτάται ως προς το αποτέλεσμα αυτό, λαμβανομένων υπόψη των απαιτήσεων του άρθρου 15 της οδηγίας 2000/43, όσον αφορά τις κυρώσεις σε περίπτωση δυσμενών διακρίσεων, ερμηνευόμενου υπό το πρίσμα της υποχρεώσεως των κρατών μελών να εξασφαλίζουν σε κάθε πρόσωπο δικαίωμα πραγματικής προσφυγής ενώπιον δικαστηρίου, προκειμένου να ακουστεί σε περίπτωση προσβολής των δικαιωμάτων και ελευθεριών που κατοχυρώνονται στο δίκαιο της Ένωσης, σύμφωνα με το άρθρο 47 του Χάρτη. Θεωρεί ότι πρέπει να διευκρινιστεί αν ο δικαστής πρέπει να μπορεί να εξετάσει, κατόπιν αιτήματος του ζημιωθέντος, αν υπήρξε δυσμενής διάκριση και αν η απάντηση εξαρτάται από το αν το πρόσωπο που τεκμαίρεται ότι προέβη στη δυσμενή διάκριση δέχεται την ύπαρξη της δυσμενούς αυτής διακρίσεως.

34. Υπό τις περιστάσεις αυτές, το Högsta domstolen (Ανώτατο Δικαστήριο) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να θέσει στο Δικαστήριο το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα:

«Σε υπόθεση αφορώσα παραβίαση της προβλεπόμενης από την [οδηγία 2000/43] απαγορεύσεως, όπου ο ζημιωθείς ζητεί αποζημίωση λόγω δυσμενούς διακρίσεως, πρέπει ένα κράτος μέλος, αν το ζητεί ο ζημιωθείς, να εξετάζει πάντοτε αν έλαβε χώρα δυσμενής διάκριση –και, αν έλαβε χώρα τέτοια διάκριση, να διαπιστώσει την ύπαρξη της διακρίσεως αυτής– ανεξάρτητα από το αν το πρόσωπο στο οποίο προσάπτεται η δυσμενής διάκριση αποδέχθηκε ή όχι την ύπαρξη της δυσμενούς αυτής διακρίσεως, ώστε να θεωρείται ότι ικανοποιείται η απαίτηση του άρθρου 15 [της οδηγίας αυτής] για αποτελεσματικές, αναλογικές και αποτρεπτικές κυρώσεις;»

35. Γραπτές παρατηρήσεις κατέθεσαν ο Συνήγορος του πολίτη, η Braathens, η Σουηδική και η Φινλανδική Κυβέρνηση, καθώς και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Εκτός από τη Φινλανδική Κυβέρνηση, οι εν λόγω διάδικοι και ενδιαφερόμενοι εκπροσωπήθηκαν κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση που διεξήχθη στις 11 Φεβρουαρίου 2020.

IV. Ανάλυση

A. Προκαταρκτικές παρατηρήσεις

36. Με την αγωγή που ο Συνήγορος του πολίτη άσκησε εξ ονόματος του επιβάτη ζητείται η καταδίκη της Braathens στην καταβολή αποζημιώσεως προς τον τελευταίο λόγω δυσμενούς διακρίσεως. Σημαντική πτυχή της αγωγής αυτής είναι ότι με αυτήν δεν ζητείται απλώς να καταβληθεί ένα χρηματικό ποσό, αλλά και να δεχθεί η Braathens ότι το ποσό αυτό καταβάλλεται *λόγω* δυσμενούς διακρίσεως, άλλως να αναγνωριστεί από το δικαστήριο η προσβολή του δικαιώματος του επιβάτη για ίση μεταχείριση.

37. Πάντως, η Braathens αρνείται να αναγνωρίσει οποιαδήποτε δυσμενή διάκριση. Δήλωσε ότι είναι πρόθυμη να καταβάλει και πράγματι κατέβαλε τη ζητηθείσα αποζημίωση, αλλά μόνο για να δείξει την «καλή της θέληση» και να αποφύγει μια ενδεχομένως μακρά και δαπανηρή δίκη που θα την υποχρέωνε να αμυνθεί έναντι της αιτιάσεως περί δυσμενούς διακρίσεως.

38. Παρά αυτή την άρνηση αναγνωρίσεως της υπάρξεως δυσμενούς διακρίσεως, το πρωτοβάθμιο και το δευτεροβάθμιο δικαστήριο έκριναν, σύμφωνα με το εθνικό δικονομικό δίκαιο, ότι με την αποδοχή της αγωγής του Συνηγόρου του πολίτη, η οποία θεωρήθηκε ότι περιορίζεται στο αίτημα αποζημιώσεως, λύθηκε η διαφορά, και τούτο μολονότι ο Συνήγορος του πολίτη ζήτησε επίσης να διαπιστωθεί η ύπαρξη δυσμενούς διακρίσεως. Ως εκ τούτου, τα δικαστήρια αυτά διέταξαν την καταβολή της αποζημιώσεως, αλλά απέρριψαν τα αιτήματα του Συνηγόρου του πολίτη να αναγνωριστεί προσβολή του δικαιώματος του επιβάτη για ίση μεταχείριση.

39. Υπογραμμίζω ότι από τις παρατηρήσεις που υποβλήθηκαν στο Δικαστήριο προκύπτει ότι η αναγνωριστική αγωγή με την οποία επιδιώκεται η εν λόγω διαπίστωση είναι προαιρετική [5] και δεν είναι «συνήθης» σε διαφορές σχετικές με δυσμενείς διακρίσεις [6]. Σε διαφορές αυτού του είδους, η αποζημίωση λόγω δυσμενούς διακρίσεως μπορεί, κατ' αρχήν, να προσδιοριστεί αμέσως, ενώ η αναγνωριστική αγωγή, η οποία συχνά συνεπάγεται δίκη σε δύο στάδια, αρχικώς για τη διαπίστωση της δυσμενούς διακρίσεως και στη συνέχεια για τον προσδιορισμό της αποζημιώσεως, εν γένει δεν θεωρείται σκόπιμη [7] και, ως εκ τούτου, απορρίπτεται ως απαράδεκτη.

[5] Βλ. σημείο 31 των παρουσών προτάσεων.

[6] Στις γραπτές παρατηρήσεις του, ο Συνήγορος του πολίτη επισημαίνει ότι υπέβαλε τα αιτήματά του εν πλήρει γνώσει του ότι κατά κανόνα δεν μπορούσαν να γίνουν δεκτά σύμφωνα με το εθνικό δικονομικό δίκαιο. Από την επ' ακροατηρίου συζήτηση που διεξήχθη ενώπιον του Δικαστηρίου προκύπτει επίσης ότι η δυνατότητα εκδόσεως αναγνωριστικής αποφάσεως επί αγωγής αποζημιώσεως λόγω δυσμενούς διακρίσεως δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο αποφάσεως του Högsta domstolen (Ανωτάτου Δικαστηρίου), εξ όσων γνωρίζουν οι διάδικοι της κύριας δίκης και η Σουηδική Κυβέρνηση.

[7] Βλ. σημείο 31 των παρουσών προτάσεων.

Σκόπιμη κρίνεται μόνον αν, για παράδειγμα, η έκταση της υλικής ζημίας ή της ηθικής βλάβης δεν μπορεί να προσδιοριστεί κατά τον χρόνο ασκήσεως της αγωγής και η αγωγή δεν μπορεί να ασκηθεί αργότερα λόγω της προθεσμίας παραγραφής[8].

40. Εν ολίγοις, κατά το σουηδικό δίκαιο, όπως ερμηνεύθηκε από το πρωτοβάθμιο και το δευτεροβάθμιο δικαστήριο στην υπόθεση της κύριας δίκης, πρόσωπο το οποίο θεωρεί ότι υπέστη δυσμενή διάκριση λόγω φύλου ή εθνοτικής καταγωγής, κατά την έννοια του άρθρου 2 της οδηγίας αυτής, δεν μπορεί, στην πράξη, να επιτύχει διά της δικαστικής οδού, πέραν μιας αποζημιώσεως, τη διαπίστωση της υπάρξεως αυτής ταύτης της δυσμενούς διακρίσεως όταν το πρόσωπο το οποίο τεκμαίρεται ότι προέβη στη διάκριση αυτή δέχεται να καταβάλει τη ζητούμενη αποζημίωση, αμφισβητώντας όμως οποιαδήποτε δυσμενή διάκριση. Το βασικό ζήτημα που τίθεται στην υπό κρίση υπόθεση είναι αν δικονομικός μηχανισμός καταργήσεως της δίκης, όπως η αποδοχή της αγωγής, μπορεί να καταλήξει στο αποτέλεσμα αυτό χωρίς να θίξει τις απαιτήσεις της οδηγίας 2000/43.

41. Υπογραμμίζω ότι η αίτηση αναιρέσεως που ο Συνήγορος του πολίτη κατέθεσε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου αφορά μόνον την περίπτωση κατά την οποία το πρόσωπο που θεωρεί ότι υπέστη δυσμενή διάκριση λαμβάνει αποζημίωση από τον εναγόμενο *χωρίς* αυτός να *αναγνωρίζει* ότι επέδειξε συμπεριφορά ενέχουσα δυσμενή διάκριση. Η εν λόγω αίτηση αναιρέσεως δεν αφορά την περίπτωση κατά την οποία ο εναγόμενος αναγνωρίζει την ύπαρξη τέτοιας δυσμενούς διακρίσεως. Στην τελευταία αυτή περίπτωση, ο Συνήγορος του πολίτη θεωρεί ότι, εφόσον θα είχαν γίνει δεκτά όλα τα αιτήματα του ενάγοντος, τα εθνικά δικαστήρια δεν θα όφειλαν πλέον να εξετάσουν αν πράγματι έλαβε χώρα δυσμενής διάκριση και δεν θα ήταν χρήσιμη η υποβολή σχετικού ερωτήματος στο Δικαστήριο.

42. Λαμβάνοντας υπόψη το πλαίσιο της διαφοράς της κύριας δίκης, εκτιμώ ότι το προδικαστικό ερώτημα πρέπει να εξεταστεί μόνον υπό το πρίσμα της μη αναγνωρίσεως της υπάρξεως δυσμενούς διακρίσεως από το πρόσωπο που τεκμαίρεται ότι προέβη στην εν λόγω διάκριση.

43. Προκειμένου να εκτιμηθεί η εξουσία εκτιμήσεως που διαθέτουν τα κράτη μέλη σε δικονομικό επίπεδο για να υλοποιήσουν την οδηγία 2000/43, πρέπει να εξεταστούν οι απαιτήσεις της οδηγίας αυτής.

Β. Οι απαιτήσεις της οδηγίας 2000/43

44. Όπως προκύπτει από το προοίμιό της, η οδηγία 2000/43 αποσκοπεί στην προστασία όλων των φυσικών προσώπων από διακρίσεις λόγω φυλής ή εθνοτικής καταγωγής και, επομένως, στη διασφάλιση του σεβασμού ενός θεμελιώδους ανθρώπινου δικαιώματος. Ειδικότερα, η οδηγία

[8] Ο Συνήγορος του πολίτη παραθέτει δύο παραδείγματα υποθέσεων στις οποίες ο ενάγων, θεωρώντας ότι είχε υποστεί ηθική βλάβη, ζήτησε ανεπιτυχώς την έκδοση αναγνωριστικής αποφάσεως ή την επί της ουσίας εξέταση της αγωγής του. Στην *πρώτη υπόθεση*, ο ενάγων είχε ζητήσει να αναγνωριστεί η εξωσυμβατική ευθύνη του Δημοσίου λόγω προσβολής των δικαιωμάτων ιδιώτη στον τομέα της προστασίας των προσωπικών δεδομένων, όπως αυτή διασφαλίζεται από το δίκαιο της Ένωσης. Το επιληφθέν δικαστήριο έκρινε ότι, όσον αφορά την *ηθική βλάβη*, η *αναγνωριστική αγωγή δεν* ήταν *σκόπιμη* και κάλεσε τον ενάγοντα να ασκήσει καταψηφιστική αγωγή για χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης [απόφαση του Svea hovrätt (εφετείου Στοκχόλμης) της 10ης Ιανουαρίου 2008 στην υπόθεση Ö 9152-07, J.S. κατά staten genom Justitiekanslern]. Η *δεύτερη υπόθεση* αφορά περίπτωση σεξουαλικής παρενοχλήσεως με αντιδίκους φοιτητή και διδάσκοντα σε δημόσιο πανεπιστήμιο. Αφότου αρχικώς αμφισβήτησε την *καταψηφιστική αγωγή* για την καταβολή αποζημιώσεως, το Δημόσιο επέλεξε να αποδεχτεί, αλλά μόνον in abstracto, το αίτημα που ο Συνήγορος του πολίτη είχε υποβάλει εξ ονόματος του φοιτητή ζητώντας να αναφέρει ρητώς το δικαστήριο ότι το Δημόσιο δεν αναγνωρίζει την προβαλλόμενη παρενόχληση. Μολονότι ο Συνήγορος του πολίτη επισήμανε ότι το πρωταρχικό συμφέρον του σπουδαστή δεν ήταν οικονομικό, *δεν μπόρεσε να επιτύχει να εξετάσει επί της ουσίας το δικαστήριο* αν υπήρξε παρενόχληση του φοιτητή. Αίτηση να γίνει προδικαστική παραπομπή προς το Δικαστήριο απορρίφθηκε και εκδόθηκε απόφαση σε πρώτο βαθμό, χωρίς ο φοιτητής, ο οποίος θεωρήθηκε ότι νίκησε στη δίκη, να μπορεί να ασκήσει έφεση [απόφαση του Stockholms tingsrätt (πρωτοδικείου Στοκχόλμης) της 5ης Οκτωβρίου 2017, Diskrimineringsombudsmannen mot staten genom Justitiekanslern (T 16908-15)].

2000/43 συγκεκριμενοποιεί, στον τομέα τον οποίο καλύπτει, τη γενική αρχή της απαγορεύσεως των δυσμενών διακρίσεων που πλέον κατοχυρώνεται στο άρθρο 21 του Χάρτη [9]. Όπως προκύπτει από την αιτιολογική σκέψη 12 και από το άρθρο 3 της οδηγίας αυτής, το δικαίωμα αυτό εκτείνεται στους πιο ποικίλους τομείς της κοινωνίας. Στο πλαίσιο αυτό, τα άρθρα 7 και 15 της εν λόγω οδηγίας, τα οποία αφορούν τα ένδικα βοηθήματα και τις εφαρμοστέες κυρώσεις, διαδραματίζουν βασικό ρόλο για τη διασφάλιση του σεβασμού του δικαιώματος ίσης μεταχειρίσεως, απαιτώντας από τα κράτη μέλη να προβλέπουν κατάλληλα μέσα έννομης προστασίας [10] υπέρ όσων υφίστανται τέτοιες διακρίσεις.

45. Το άρθρο 7 της οδηγίας 2000/43 επιβάλλει στα κράτη μέλη να προβλέπουν δικαστικές ή διοικητικές διαδικασίες, προκειμένου τα πρόσωπα που θεωρούν ότι ζημιώθηκαν από τη μη τήρηση, έναντι αυτών, της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως να μπορούν να διεκδικήσουν τα δικαιώματα που αντλούν από την οδηγία αυτή.

46. Κατά το άρθρο 15 της εν λόγω οδηγίας, τα κράτη μέλη πρέπει να προβλέπουν αποτελεσματικές, αναλογικές και αποτρεπτικές κυρώσεις οι οποίες μπορούν να περιλαμβάνουν την καταβολή αποζημίωσης στον ζημιωθέντα.

47. Οι δύο αυτές διατάξεις συνδέονται, όπως προκύπτει από την απόφαση αρχής στην υπόθεση von Colson και Kamann [11] σχετικά με την ερμηνεία της οδηγίας 76/207/ΕΟΚ [12] για την απαγόρευση των διακρίσεων μεταξύ ανδρών και γυναικών. Η απόφαση αυτή ερμηνεύει, ειδικότερα, το άρθρο 6 της οδηγίας αυτής, το οποίο αφορά το δικαίωμα των προσώπων που υπέστησαν δυσμενή διάκριση να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους και του οποίου η διατύπωση είναι παραπλήσια εκείνης του άρθρου 7 της οδηγίας 2000/43.

48. Το Δικαστήριο έκρινε στην απόφαση αυτή ότι τα κράτη μέλη οφείλουν, δυνάμει του άρθρου 6 της οδηγίας 76/207, να εισαγάγουν στην έννομη τάξη τους τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να καταστεί δυνατόν σε κάθε πρόσωπο που θεωρεί ότι ζημιώθηκε από διάκριση σε βάρος του να διεκδικήσει τα δικαιώματά του διά της δικαστικής οδού, διευκρινίζοντας ότι τα μέτρα αυτά πρέπει να είναι αρκούντως *αποτελεσματικά* για την επίτευξη του σκοπού της οδηγίας και οι ενδιαφερόμενοι πρέπει να μπορούν να τα επικαλούνται *λυσιτελώς* ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων. Ως παράδειγμα, το Δικαστήριο ανέφερε ότι στα μέτρα αυτά μπορούν να περιλαμβάνονται διατάξεις που διασφαλίζουν προσήκουσα χρηματική αποζημίωση, ενισχυμένες, ενδεχομένως, με σύστημα προστίμων [13].

49. Το Δικαστήριο προσέθεσε ότι η κύρωση πρέπει επιπλέον να έχει για το πρόσωπο που προέβη στη δυσμενή διάκριση *πραγματικό αποτρεπτικό αποτέλεσμα* [14].

[9] Βλ., κατ' αναλογία, όσον αφορά την οδηγία 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2000, για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία (ΕΕ 2000, L 303, σ. 16), απόφαση της 23ης Απριλίου 2020, Associazione Avvocatura per i diritti LGBTI (C-507/18, EU:C:2020:289, σκέψη 38).

[10] Βλ. αιτιολογική σκέψη 19 της οδηγίας 2000/43.

[11] Απόφαση της 10ης Απριλίου 1984 (14/83, EU:C:1984:153).

[12] Οδηγία του Συμβουλίου, της 9ης Φεβρουαρίου 1976, περί της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών, όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, την επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση και τις συνθήκες εργασίας (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/002, σ. 70).

[13] Απόφαση της 10ης Απριλίου 1984, von Colson και Kamann (14/83, EU:C:1984:153, σκέψη 18).

[14] Απόφαση της 10ης Απριλίου 1984, von Colson και Kamann (14/83, EU:C:1984:153, σκέψη 23).

50. Η απόφαση αυτή και η νομολογία που την ακολούθησε ελήφθησαν υπόψη από τον νομοθέτη της Ένωσης στις νέες οδηγίες που εκδόθηκαν στον τομέα της ίσης μεταχειρίσεως [15], μεταξύ των οποίων η οδηγία 2000/43.

51. Συναφώς, ο νομοθέτης της Ένωσης θέσπισε, για λόγους σαφήνειας, πλέον όχι μόνο μία διάταξη, αλλά δύο επιμέρους διατάξεις, εν προκειμένω τα άρθρα 7 και 15 της οδηγίας 2000/43. Οι διατάξεις αυτές αφορούν, αντιστοίχως, την «υπεράσπιση των δικαιωμάτων», συμπεριλαμβανομένων των δικαστικών ή διοικητικών διαδικασιών, και τις «κυρώσεις» [16].

52. Το Δικαστήριο έχει διευκρινίσει στη νομολογία του τα χαρακτηριστικά των εννοιών αυτών. Επισημαίνω ότι τα επίθετα «αποτελεσματική» και «πραγματική» χρησιμοποιούνται για να χαρακτηρίσουν τόσο την προάσπιση των δικαιωμάτων [17] όσο και τις κυρώσεις [18].

53. Όσον αφορά την προάσπιση των δικαιωμάτων, το Δικαστήριο αναφέρεται εν γένει στο δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας [19].

54. Το Δικαστήριο έχει ερμηνεύσει διάταξη έχουσα πανομοιότυπη διατύπωση με το άρθρο 7 της οδηγίας 2000/43, ήτοι το άρθρο 9 της οδηγίας 2000/78 [20]. Έκρινε ότι το εν λόγω άρθρο 9 προβλέπει δικαίωμα πραγματικής προσφυγής όπως αυτό κατοχυρώνεται στο άρθρο 47, πρώτο εδάφιο, του Χάρτη [21]. Βάσει της τελευταίας αυτής διατάξεως, κάθε πρόσωπο του οποίου παραβιάστηκαν τα δικαιώματα και οι ελευθερίες που διασφαλίζονται από το δίκαιο της Ένωσης έχει δικαίωμα πραγματικής προσφυγής ενώπιον δικαστηρίου.

55. Υπογραμμίζω ότι, μολονότι πρόκειται για θεμελιώδες δικαίωμα το οποίο κατοχυρώνεται στο πρωτογενές δίκαιο και το οποίο μπορεί να επικαλεστεί κάθε πρόσωπο, ο νομοθέτης της Ένωσης έκρινε αναγκαίο να το επαναλάβει τόσο στην οδηγία 2000/43 όσο και στις άλλες οδηγίες περί ίσης μεταχειρίσεως και να ορίσει ότι το δικαίωμα αυτό πρέπει να εφαρμόζεται με δικονομικά μέσα. Τα δικονομικά αυτά μέσα απηχούν τα ένδικα βοηθήματα που εναπόκειται στα κράτη μέλη να προβλέψουν δυνάμει του άρθρου 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ, ώστε να διασφαλίζεται αποτελεσματική δικαστική προστασία στους τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης.

15 Βλ. οδηγία 2000/78, οδηγία 2004/113/ΕΚ του Συμβουλίου, της 13ης Δεκεμβρίου 2004, για την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών στην πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες και την παροχή αυτών (ΕΕ 2004, L 373, σ. 37), οδηγία 2006/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2006, για την εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης (ΕΕ 2006, L 204, σ. 23), και οδηγία 2010/41/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 7ης Ιουλίου 2010, για την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών που ασκούν αυτοτελή επαγγελματική δραστηριότητα και για την κατάργηση της οδηγίας 86/613/ΕΟΚ του Συμβουλίου (ΕΕ 2010, L 180, σ. 1).

16 Οι διατάξεις αυτές περιλαμβάνονται, αντιστοίχως, στα άρθρα 9 και 17 της οδηγίας 2000/78, στα άρθρα 8 και 14 της οδηγίας 2004/113, στα άρθρα 17, 18 και 25 της οδηγίας 2006/54, καθώς και στα άρθρα 9 και 10 της οδηγίας 2010/41. Παρά την ύπαρξη ορισμένων διαφορών στις επιμέρους οδηγίες όσον αφορά τους όρους που χρησιμοποιούνται, οι διαφορές αυτές δεν είναι σημαντικές στο πλαίσιο της παρούσας αναλύσεως.

17 Βλ. αποφάσεις της 8ης Νοεμβρίου 1990, Dekker (C-177/88, EU:C:1990:383, σκέψη 23), της 2ας Αυγούστου 1993, Marshall (C-271/91, EU:C:1993:335, σκέψεις 22 και 24), της 22ας Απριλίου 1997, Draehmpaehl (C-180/95, EU:C:1997:208, σκέψη 39), της 10ης Ιουλίου 2008, Feryn (C-54/07, EU:C:2008:397, σκέψη 37), της 25ης Απριλίου 2013, Asociația Accept (C-81/12, EU:C:2013:275, σκέψη 63), και της 17ης Δεκεμβρίου 2015, Arjona Camacho (C-407/14, EU:C:2015:831, σκέψη 31).

18 Βλ. αποφάσεις της 2ας Αυγούστου 1993, Marshall (C-271/91, EU:C:1993:335, σκέψη 22), της 22ας Απριλίου 1997, Draehmpaehl (C-180/95, EU:C:1997:208, σκέψη 25), της 10ης Ιουλίου 2008, Feryn (C-54/07, EU:C:2008:397, σκέψη 38), και της 25ης Απριλίου 2013, Asociația Accept (C-81/12, EU:C:2013:275, σκέψη 73).

19 Βλ., όσον αφορά την οδηγία 2000/43, απόφαση της 10ης Ιουλίου 2008, Feryn (C-54/07, EU:C:2008:397, σκέψη 37).

20 Απόφαση της 8ης Μαΐου 2019, Leitner (C-396/17, EU:C:2019:375).

21 Πρβλ. απόφαση της 8ης Μαΐου 2019, Leitner (C-396/17, EU:C:2019:375, σκέψη 61).

56. Το Δικαστήριο έκρινε συναφώς, στην απόφαση Leitner [22], ότι η τήρηση της αρχής της ισότητας απαιτεί, όσον αφορά τα πρόσωπα που έχουν υποστεί διάκριση, στη συγκεκριμένη περίπτωση λόγω ηλικίας, «την *κατοχύρωση* της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας του δικαιώματός τους για ίση μεταχείριση» [23].

57. Επομένως, πρόσωπο το οποίο θεωρεί ότι υπέστη διάκριση λόγω εθνοτικής καταγωγής πρέπει να μπορεί, δυνάμει του άρθρου 7 της οδηγίας 2000/43, να προβάλει ενώπιον δικαστηρίου το δικαίωμά του για ίση μεταχείριση προκειμένου το δικαστήριο αυτό να εξετάσει αν έλαβε χώρα δυσμενής διάκριση και να διασφαλίσει τον σεβασμό του δικαιώματός του [24].

58. Ο νομοθέτης ενίσχυσε περαιτέρω τη δικαστική προστασία του προσώπου που θεωρεί ότι υπέστη δυσμενή διάκριση, διευκολύνοντας τη διεξαγωγή αποδείξεων. Συναφώς, το άρθρο 8 της οδηγίας 2000/43 προβλέπει ότι, όταν το πρόσωπο που θεωρεί ότι υπέστη δυσμενή διάκριση αποδεικνύει πραγματικά περιστατικά από τα οποία τεκμαίρεται η ύπαρξη δυσμενούς διακρίσεως, στον εναγόμενο εναπόκειται να αποδείξει ότι δεν υπήρξε παραβίαση της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως.

59. Σχετικά με τις κυρώσεις που προβλέπει το άρθρο 15 της οδηγίας 2000/43, το Δικαστήριο έχει υπογραμμίσει, όσον αφορά ανάλογες διατάξεις, ότι τα κράτη μέλη οφείλουν, πρώτον, να διασφαλίζουν ότι ο ζημιωθείς μπορεί να επιτύχει την *εις το ακέραιον αποκατάσταση* [25] της προκληθείσας ζημίας. Κατά συνέπεια, η αποζημίωση αυτή δεν μπορεί να έχει ανώτατο όριο [26].

60. Δεύτερον, οι κυρώσεις πρέπει να έχουν πράγματι *αποτρεπτικό* αποτέλεσμα [27]. Επομένως, δεν μπορούν να είναι αμιγώς συμβολικές [28] και πρέπει να στοιχούν με τη σοβαρότητα των παραβάσεων [29], τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας [30]. Μέτρα δημοσιότητας θεωρούνται ότι μπορούν να διαδραματίσουν αποτρεπτικό ρόλο [31]. Οι κυρώσεις μπορούν επίσης να επιτελούν τιμωρητική λειτουργία [32].

22 Απόφαση της 8ης Μαΐου 2019 (C-396/17, EU:C:2019:375, σκέψη 62).

23 Η υπογράμμιση δική μου.

24 Το δικαίωμα προσβάσεως στη δικαιοσύνη για τη διεκδίκηση του δικαιώματος για ίση μεταχείριση αναφέρεται στην πρόταση οδηγίας του Συμβουλίου περί της εφαρμογής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ανεξάρτητα από τη φυλετική ή εθνική τους καταγωγή [COM(1999) 566 τελικό]. Αντιστοιχεί σε πάγια νομολογία σχετικά με το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής· βλ., ως πλέον πρόσφατη, απόφαση της 26ης Μαρτίου 2020, Επανεξέταση Simpson και HG κατά Συμβουλίου και Επιτροπής (C-542/18 RX-II και C-543/18 RX-II, EU:C:2020:232, σκέψη 55).

25 Βλ. αποφάσεις της 2ας Αυγούστου 1993, Marshall (C-271/91, EU:C:1993:335, σκέψεις 26, 31 και 34), και της 17ης Δεκεμβρίου 2015, Arjona Camacho (C-407/14, EU:C:2015:831, σκέψεις 33 και 37).

26 Βλ. απόφαση της 2ας Αυγούστου 1993, Marshall (C-271/91, EU:C:1993:335, σκέψεις 30 και 32).

27 Βλ. αποφάσεις της 8ης Νοεμβρίου 1990, Dekker (C-177/88, EU:C:1990:383, σκέψη 23), της 2ας Αυγούστου 1993, Marshall (C-271/91, EU:C:1993:335, σκέψη 24), της 22ας Απριλίου 1997, Draehmpaehl (C-180/95, EU:C:1997:208, σκέψη 40), της 25ης Απριλίου 2013, Asociația Accept (C-81/12, EU:C:2013:275, σκέψη 63), και της 17ης Δεκεμβρίου 2015, Arjona Camacho (C-407/14, EU:C:2015:831, σκέψη 31). Επισημαίνω ότι αυτή η διττή λειτουργία της κυρώσεως αποτυπώνεται σε δύο επιμέρους διατάξεις της οδηγίας 2006/54, ήτοι στα άρθρα 18 και 25 που επιγράφονται, αντιστοίχως, «Αποζημίωση ή αντιστάθμιση» και «Κυρώσεις». Κατά συνέπεια, ο όρος «κύρωση» χρησιμοποιείται πλέον μόνο για τα μέτρα που έχουν αποκλειστικά αποτρεπτική λειτουργία.

28 Βλ. απόφαση της 25ης Απριλίου 2013, Asociația Accept (C-81/12, EU:C:2013:275, σκέψη 64).

29 Βλ. απόφαση της 25ης Απριλίου 2013, Asociația Accept (C-81/12, EU:C:2013:275, σκέψη 63).

30 Βλ. απόφαση της 25ης Απριλίου 2013, Asociația Accept (C-81/12, EU:C:2013:275, σκέψη 63).

31 Βλ. απόφαση της 25ης Απριλίου 2013, Asociația Accept (C-81/12, EU:C:2013:275, σκέψη 68).

32 Βλ. απόφαση της 17ης Δεκεμβρίου 2015, Arjona Camacho (C-407/14, EU:C:2015:831, σκέψη 40).

61. Υπογραμμίζω ότι η δικαστική προστασία και οι κυρώσεις πρέπει να είναι αποτελεσματικές και πραγματικές, αλλά τα κράτη μέλη είναι ελεύθερα να επιλέξουν τα μέτρα που θεωρούν κατάλληλα, αρκεί τα μέτρα αυτά να τους παρέχουν τη δυνατότητα να επιτύχουν τα αποτελέσματα που επιδιώκει το δίκαιο της Ένωσης [33].

62. Στην υπό κρίση υπόθεση, τίθεται ακριβώς το ζήτημα της εκτάσεως αυτής της ελευθερίας επιλογής υπό το πρίσμα των υποχρεώσεων που ο νομοθέτης της Ένωσης επιβάλλει με την οδηγία 2000/43.

63. Από τις διευκρινίσεις του αιτούντος δικαστηρίου προκύπτει ότι ένα σύστημα κυρώσεων όπως το επίμαχο στην υπόθεση της κύριας δίκης αποσκοπεί, αφενός, στην αποκατάσταση της ζημίας που υπέστη ο ζημιωθείς και, αφετέρου, στην επιβολή κυρώσεων σε βάρος του προσώπου που προέβη στη δυσμενή διάκριση αποτρέποντάς το να επιδείξει στο μέλλον συμπεριφορά ενέχουσα δυσμενή διάκριση. Επιπλέον, προβλέπεται καταψηφιστική αγωγή ως μέσο δικαστικής προστασίας για την εφαρμογή των κυρώσεων αυτών.

64. Η Braathens, η Σουηδική Κυβέρνηση και η Επιτροπή συνάγουν εξ αυτών ότι ένα τέτοιο σύστημα κυρώσεων και μέσων δικαστικής προστασίας, το οποίο περιλαμβάνει τον δικονομικό μηχανισμό καταργήσεως της δίκης που συνιστά η αποδοχή της αγωγής, πληροί τις απαιτήσεις της οδηγίας 2000/43.

65. Όπως ο Συνήγορος του πολίτη, φρονώ, αντιθέτως προς την Braathens, τη Σουηδική Κυβέρνηση και την Επιτροπή, ότι αυτό δεν ισχύει.

Γ. Οι συνέπειες που όσον αφορά τη δικονομική αυτονομία απορρέουν από την οδηγία 2000/43

66. Υπενθυμίζω ότι, σύμφωνα με την αρχή της δικονομικής αυτονομίας και κατά πάγια νομολογία, ελλείψει ρυθμίσεως της Ένωσης για τη διασφάλιση της δικαστικής προστασίας των δικαιωμάτων που τα υποκείμενα δικαίου αντλούν από το δίκαιο της Ένωσης, στην έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους εναπόκειται να καθορίσει τα αρμόδια δικαστήρια και τις δικονομικές προϋποθέσεις των ενδίκων βοηθημάτων που προορίζονται να διασφαλίσουν την προστασία των δικαιωμάτων αυτών [34].

67. Αυτή η ελευθερία των κρατών μελών υπόκειται στις αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας, ήτοι, όσον αφορά την πρώτη, στην υποχρέωση να διασφαλίζουν ότι οι δικονομικοί αυτοί κανόνες δεν είναι λιγότερο ευνοϊκοί απ' ό,τι αυτοί που αφορούν παρόμοια ένδικα βοηθήματα εσωτερικής φύσεως και, όσον αφορά τη δεύτερη, στην υποχρέωση οι κανόνες αυτοί να μην καθιστούν αδύνατη ή εξαιρετικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που παρέχονται από το δίκαιο της Ένωσης.

[33] Βλ. αποφάσεις της 8ης Νοεμβρίου 1990, Dekker (C-177/88, EU:C:1990:383, σκέψη 26), της 2ας Αυγούστου 1993, Marshall (C-271/91, EU:C:1993:335, σκέψη 23), της 10ης Ιουλίου 2008, Feryn (C-54/07, EU:C:2008:397, σκέψη 37), της 25ης Απριλίου 2013, Asociația Accept (C-81/12, EU:C:2013:275, σκέψη 61), και της 17ης Δεκεμβρίου 2015, Arjona Camacho (C-407/14, EU:C:2015:831, σκέψη 30).

[34] Βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 16ης Δεκεμβρίου 1976, Rewe-Zentralfinanz και Rewe-Zentral (33/76, EU:C:1976:188), και της 13ης Μαρτίου 2007, Unibet (C-432/05, στο εξής: απόφαση Unibet, EU:C:2007:163, σκέψη 39).

68. Το Δικαστήριο οδηγήθηκε σταδιακά, σε πολλές υποθέσεις, στην εφαρμογή ενός άλλου κριτηρίου, εκείνου της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, η οποία πλέον κατοχυρώνεται στο άρθρο 47 του Χάρτη [35]. Το κριτήριο αυτό συνίσταται στην εξέταση του αν το συγκεκριμένο εσωτερικό δίκαιο διασφαλίζει αποτελεσματική δικαστική προστασία, παρέχοντας στον ενδιαφερόμενο τη δυνατότητα να προβάλει ενώπιον δικαστηρίου τα δικαιώματα που αντλεί από το δίκαιο της Ένωσης. Το κριτήριο αυτό θεωρείται πιο δεσμευτικό. Επιδέχεται περιορισμό μόνο δυνάμει του άρθρου 52, παράγραφος 1, του Χάρτη, ήτοι υπό την προϋπόθεση ότι ο περιορισμός αυτός προβλέπεται από τον νόμο, σέβεται το βασικό περιεχόμενο των δικαιωμάτων και ελευθεριών που αναγνωρίζονται στον Χάρτη, καθώς και την αρχή της αναλογικότητας.

69. Κάθε ένα από τα κριτήρια αυτά ή αμφότερα εφαρμόζονται, κατά κανόνα, αναλόγως του αν οι υπό εξέταση κανόνες θίγουν ή όχι το δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας κατά την έννοια του άρθρου 47 του Χάρτη [36].

70. Στο μέτρο που η υπό κρίση υπόθεση αφορά κανόνες του παράγωγου δικαίου σχετικά με τις κυρώσεις και τα ένδικα βοηθήματα που αποσκοπούν στη διασφάλιση αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, το κριτήριο της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας είναι εκείνο που, κατά τη γνώμη μου, πρέπει να εφαρμοστεί.

71. Εκτιμώ, εντούτοις, ότι σε μια τέτοια περίπτωση τα δύο αυτά κριτήρια δεν πρέπει να αντιπαρατεθούν μεταξύ τους, δεδομένου ότι η έννοια της «αποτελεσματικότητας» στο πλαίσιο της αρχής της δικονομικής αυτονομίας συμβαδίζει με την έννοια της «αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας».

72. Επομένως, τα κράτη μέλη είναι ελεύθερα να θεσπίζουν τους δικονομικούς κανόνες που θεωρούν κατάλληλους, υπό την επιφύλαξη των επιταγών που απορρέουν από την οδηγία 2000/43.

73. Επισημαίνω, συναφώς, ότι τα άρθρα 7, 8 και 15 της οδηγίας 2000/43, ερμηνευόμενα υπό το πρίσμα του άρθρου 47 του Χάρτη, περιέχουν ρητές ή σιωπηρές επιταγές για τον νομοθέτη.

74. Πρώτον, κατά τα άρθρα 7 και 15 της οδηγίας αυτής, τα κράτη μέλη οφείλουν να προβλέπουν ένδικα βοηθήματα και μέτρα αποκαταστάσεως και επιβολής κυρώσεων που καθιστούν δυνατή τη διασφάλιση αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας. Δεύτερον, το άρθρο 8 της εν λόγω οδηγίας ρητώς προβλέπει δικονομικό κανόνα σχετικά με το βάρος αποδείξεως.

75. Θα εξετάσω, στη συνέχεια, τις πρακτικές συνέπειες που απορρέουν από τα ανωτέρω όσον αφορά τα μέτρα που λαμβάνουν τα κράτη μέλη δυνάμει της οδηγίας αυτής στον τομέα των κυρώσεων (ενότητα 1), των ενδίκων βοηθημάτων (ενότητα 2), καθώς και, γενικότερα, όσον αφορά τη δυνατότητά τους να προβλέπουν μηχανισμούς για τη διευκόλυνση της διευθετήσεως των διαφορών, στηριζόμενους στην αρχή της διαθέσεως (ενότητα 3).

[35] Βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 15ης Σεπτεμβρίου 2016, Star Storage κ.λπ. (C-439/14 και C-488/14, EU:C:2016:688), και της 8ης Νοεμβρίου 2016, Lesoochranárske zoskupenie VLK (C-243/15, EU:C:2016:838).

[36] Για παράδειγμα, βλ., *πρώτον*, όσον αφορά την εφαρμογή μόνον του κριτηρίου της δικονομικής αυτονομίας, αποφάσεις της 27ης Φεβρουαρίου 2003, Santex (C-327/00, EU:C:2003:109), και της 6ης Οκτωβρίου 2015, Târşia (C-69/14, EU:C:2015:662), *δεύτερον*, όσον αφορά την εφαρμογή μόνον του κριτηρίου της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, αποφάσεις της 15ης Σεπτεμβρίου 2016, Star Storage κ.λπ. (C-439/14 και C-488/14, EU:C:2016:688), και της 8ης Νοεμβρίου 2016, Lesoochranárske zoskupenie VLK (C-243/15, EU:C:2016:838), και, *τρίτον*, όσον αφορά την εφαρμογή αμφοτέρων των κριτηρίων, απόφαση της 18ης Μαρτίου 2010, Alassini κ.λπ. (C-317/08 έως C-320/08, EU:C:2010:146).

1. Επί του «ελεύθερου» καθορισμού, από τα κράτη μέλη, των κυρώσεων

76. Από πάγια νομολογία, μνεία της οποίας έγινε στην υποσημείωση 33 των παρουσών προτάσεων, προκύπτει ότι τα κράτη μέλη έχουν εξουσία εκτιμήσεως ως προς την επιλογή των κυρώσεων που κρίνουν κατάλληλες. Όσον αφορά την οδηγία 2000/43, το Δικαστήριο έκρινε στην απόφαση Feryn [37] ότι δεν επιβάλλει συγκεκριμένες κυρώσεις, αλλά αφήνει στα κράτη μέλη την ελευθερία να επιλέγουν μεταξύ των διαφόρων λύσεων που είναι κατάλληλες για την υλοποίηση του σκοπού της.

77. Στην απόφαση αυτή, η οποία αφορούσε δυσμενή διάκριση κατά την επιλογή υποψηφίων για πρόσληψη, το Δικαστήριο διευκρίνισε, στη σκέψη 39, ότι οι κυρώσεις μπορούν να συνίστανται στην εκ μέρους του αρμόδιου δικαστηρίου ή της αρμόδιας διοικητικής αρχής διαπίστωση της δυσμενούς διακρίσεως, συνοδευόμενη με την προσήκουσα δημοσιότητα, στη διαταγή προς τον εργοδότη να παύσει τη διαπιστωθείσα δυσμενή διάκριση, με ενδεχόμενη επιβολή χρηματικής ποινής, ή ακόμη στην επιδίκαση αποζημιώσεως προς τον οργανισμό που κίνησε τη δίκη [38].

78. Επομένως, κράτος μέλος μπορεί, μεταξύ άλλων, να προβλέπει την καταβολή αποζημιώσεως εν είδει κυρώσεως, η δε διαπίστωση δυσμενούς διακρίσεως δεν αποτελεί παρά μία από τις άλλες δυνατότητες επιβολής κυρώσεων που του παρέχονται.

79. Ωστόσο, από την απόφαση αυτή προκύπτει ότι η επιβαλλόμενη κύρωση συνδέεται στενά με την ύπαρξη δυσμενούς διακρίσεως [39]. Η εν λόγω απόφαση δεν μπορεί να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι η αποζημίωση θα μπορούσε να συνιστά αποτελεσματική κύρωση δυνάμει του άρθρου 15 της οδηγίας 2000/43 χωρίς η προσβολή του δικαιώματος για ίση μεταχείριση να έχει αναγνωριστεί από το πρόσωπο που τεκμαίρεται ότι προέβη στη δυσμενή διάκριση ή να έχει διαπιστωθεί από διοικητική ή δικαστική αρχή.

80. Εκτιμώ ότι η έλλειψη συνδέσμου μεταξύ της καταβολής αποζημιώσεως και της προσβολής του δικαιώματος για ίση μεταχείριση διά της αναγνωρίσεως ή της διαπιστώσεως της εν λόγω προσβολής θίγει τόσο την επανορθωτική λειτουργία όσο και την αποτρεπτική λειτουργία της κυρώσεως.

α) Επί της επανορθωτικής λειτουργίας της κυρώσεως

81. Το Δικαστήριο έκρινε στην απόφαση Marshall ότι η χρηματική αποκατάσταση της ζημίας μπορεί να επιλεγεί ως μέτρο για την αποκατάσταση της ίσης μεταχειρίσεως, στη συγκεκριμένη περίπτωση, ανδρών και γυναικών, υπογραμμίζοντας ότι η αποκατάσταση αυτή πρέπει να είναι κατάλληλη σε σχέση με την προκληθείσα ζημία [40].

82. Πώς όμως θα μπορούσε να υπάρξει αποκατάσταση *της* προκληθείσας ζημίας αν αυτή δεν έχει αναγνωριστεί ή δεν έχει διαπιστωθεί;

[37] Απόφαση της 10ης Ιουλίου 2008 (C-54/07, EU:C:2008:397, σκέψη 37).

[38] Απόφαση της 10ης Ιουλίου 2008, Feryn (C-54/07, EU:C:2008:397).

[39] Ο στενός σύνδεσμος μεταξύ του δικαιώματος και του μέτρου επανορθώσεως υπογραμμίζεται από τον van Gerven, W., στο άρθρο του «Of rights, remedies and procedures», *CMLRev*, 2000, τόμος 37, σ. 525: «The close link between right and remedy lies in the fact that a right must necessarily give rise to a remedy which allows the right to be enforced through the judicial process.»

[40] Πρβλ. απόφαση της 2ας Αυγούστου 1993, Marshall (C-271/91, EU:C:1993:335, σκέψεις 30 και 34).

83. Το ζήτημα αυτό τίθεται όλως ιδιαιτέρως σε περίπτωση ηθικής βλάβης, όπως εν προκειμένω. Φαίνεται ότι εν γένει η καταβολή χρηματικού ποσού δεν αρκεί, από μόνη της, για την αποκατάσταση της προκληθείσας ζημίας. Όπως υποστηρίζει ο Συνήγορος του πολίτη, το πρωταρχικό συμφέρον του επιβάτη και της πλειονότητας όσων έχουν υποστεί δυσμενή διάκριση που αυτός εκπροσωπεί δεν είναι οικονομικό.

84. Πάντως, αν ο εναγόμενος καταβάλει το ζητούμενο ποσό αρνούμενος παράλληλα να δεχθεί την ύπαρξη ζημίας, ο ζημιωθείς λαμβάνει μεν ένα χρηματικό ποσό, αλλά αυτό, δεδομένου ότι δεν συνδέεται με την προκληθείσα ζημία, διαχωρίζεται από την πραγματικότητα που βίωσε ο ζημιωθείς. Αν το δικαστήριο, παρά τη βούληση του ενάγοντος, αναφέρει στην απόφασή του ότι δεν έχει αναγνωριστεί η δυσμενής διάκριση [41] και δεν αποφαίνεται το ίδιο ως προς το αν έλαβε χώρα η προβαλλόμενη δυσμενής διάκριση, αυτή είναι νομικώς ανυπόστατη.

85. Η ανάγκη να αποδειχθεί σύνδεσμος μεταξύ του μέτρου της κυρώσεως, εν προκειμένω της αποζημιώσεως, και της υπάρξεως δυσμενούς διακρίσεως επιβεβαιώνεται από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (στο εξής: ΕΔΔΑ).

86. Υπενθυμίζω ότι, κατά το άρθρο 52, παράγραφος 3, του Χάρτη, στον βαθμό που αυτός περιλαμβάνει δικαιώματα που αντιστοιχούν σε δικαιώματα τα οποία διασφαλίζονται στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, η οποία υπεγράφη στη Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου 1950 (στο εξής: ΕΣΔΑ), η έννοια και η εμβέλειά τους είναι ίδιες με εκείνες που τους αποδίδει η εν λόγω Σύμβαση.

87. Πράγματι, το δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 47 του Χάρτη, αντιστοιχεί στα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στα άρθρα 6 και 13 της ΕΣΔΑ, τα οποία αφορούν, αντιστοίχως, το δικαίωμα για δίκαιη δίκη και το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής [42]. Εξάλλου, το δικαίωμα για ίση μεταχείριση ανεξαρτήτως φυλής ή εθνοτικής καταγωγής, στην προστασία του οποίου αποσκοπεί η οδηγία 2000/43 και το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 21 του Χάρτη, απηχεί το άρθρο 14 της ΕΣΔΑ [43]. Κατά συνέπεια, η παραπομπή στη νομολογία του ΕΔΔΑ είναι κρίσιμη σε αυτόν τον τομέα.

88. Το ΕΔΔΑ έχει κρίνει ότι πρόσωπο το οποίο θεωρεί ότι είναι «θύμα», κατά την έννοια του άρθρου 34 [44] της ΕΣΔΑ, δυσμενούς διακρίσεως και ζητεί την άρση της υπό τη μορφή αποζημιώσεως χάνει την ιδιότητα του θύματος μόνον αν πληρούνται δύο προϋποθέσεις. Πρέπει όχι μόνο να έχει λάβει τη ζητηθείσα αποζημίωση, αλλά και οι εθνικές αρχές πρέπει να έχουν αναγνωρίσει την προβαλλόμενη παραβίαση της ΕΣΔΑ [45].

41 Η πρωτόδικη απόφαση περιέχει, εν προκειμένω, μια τέτοια αναφορά.

42 Βλ. επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (ΕΕ 2007, C 303, σ. 17), όσον αφορά το άρθρο 47 του Χάρτη.

43 Βλ. επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (ΕΕ 2007, C 303, σ. 17), όσον αφορά το άρθρο 21 του Χάρτη.

44 Κατά το άρθρο 34 της ΕΣΔΑ, το ΕΔΔΑ δύναται να επιληφθεί ενδίκου βοηθήματος κάθε φυσικού προσώπου που ισχυρίζεται ότι είναι θύμα προσβολής, «από ένα από τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη, των δικαιωμάτων που αναγνωρίζονται στη Σύμβαση ή στα Πρωτόκολλά της».

45 Βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις του ΕΔΔΑ της 25ης Νοεμβρίου 2004, Nardone κατά Ιταλίας (CE:ECHR:2004:1125DEC003436802, § 1 του τμήματος «Σκεπτικό»), και της 7ης Ιουνίου 2012, Centro Europa 7.S.R.L και Di Stefano κατά Ιταλίας (CE:ECHR:2012:0607JUD003843309, § 81 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία, καθώς και §§ 87 και 88).

89. Εκτιμώ ότι η νομολογία αυτή είναι κρίσιμη όσον αφορά όσους έχουν υποστεί δυσμενή διάκριση κατά την έννοια της οδηγίας 2000/43. Η έννοια του «προσώπου που θεωρεί εαυτό ζημιωθέν» στο πλαίσιο της οδηγίας αυτής αντιστοιχεί στην έννοια του «κατά τεκμήριο θύματος» δυσμενούς διακρίσεως κατά την έννοια της ΕΣΔΑ [46].

90. Αν αυτή η νομολογία του ΕΔΔΑ εφαρμοστεί σε μια υπόθεση όπως αυτή της κύριας δίκης, έπεται ότι, για να επιτύχει την πραγματική αποκατάσταση της ζημίας που υπέστη, το πρόσωπο αυτό πρέπει να μπορεί να ζητήσει από το δικαστήριο τη διαπίστωση ότι υπέστη δυσμενή διάκριση. Η νομολογία αυτή αναδεικνύει, επομένως, τη σημασία της διαπιστώσεως της υπάρξεως συνδέσμου μεταξύ, αφενός, της αποζημιώσεως που καταβάλλεται στο πρόσωπο που θεωρεί ότι ζημιώθηκε από τη μη τήρηση, έναντι αυτού, της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως και, αφετέρου, της προσβολής του δικαιώματός του για ίση μεταχείριση.

91. Η άποψη της Σουηδικής Κυβερνήσεως και της Braathens ότι η νομολογία του ΕΔΔΑ δεν ασκεί επιρροή στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ δύο ιδιωτών, εν προκειμένω μεταξύ μιας ιδιωτικής εταιρίας και ενός ατόμου, επειδή αφορά μόνον τις σχέσεις μεταξύ κράτους και ιδιώτη, δεν μπορεί να γίνει δεκτή.

92. Πράγματι, αφενός, τα διδάγματα που απορρέουν από τη νομολογία του ΕΔΔΑ σχετικά με την απαγόρευση προσβολής των θεμελιωδών δικαιωμάτων έχουν εφαρμογή επίσης στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών μέσω της θεωρίας των «θετικών υποχρεώσεων» που η Σύμβαση αυτή επιβάλλει στα συμβαλλόμενα κράτη –ειδικότερα, της θετικής υποχρεώσεως να διασφαλίζουν ότι ιδιώτης κατά την άσκηση των δικαιωμάτων που προβλέπει η εν λόγω Σύμβαση δεν υφίσταται δυσμενή διάκριση από άλλον ιδιώτη [47]. Αφετέρου, εν πάση περιπτώσει, οι περιορισμοί που προβλέπονται στην ΕΣΔΑ όσον αφορά το πεδίο εφαρμογής δικαιώματος προβλεπόμενου από την εν λόγω Σύμβαση [48] δεν μπορούν να εφαρμοστούν στα αντίστοιχα δικαιώματα που περιλαμβάνονται στον Χάρτη, καθόσον αυτά δεν προβλέπουν τέτοιον περιορισμό. Άλλωστε, το Δικαστήριο έχει ερμηνεύσει τα άρθρα 21 και 47 του Χάρτη σε πολλές διαφορές μεταξύ ιδιωτών [49].

93. Επομένως, στην περίπτωση διαφοράς σχετικής με διάκριση λόγω εθνοτικής καταγωγής, ενάγων όπως ο επιβάτης πρέπει να μπορεί να ζητήσει τη διαπίστωση ότι η αποζημίωση που ζητείται έναντι ιδιωτικής εταιρίας, όπως η αεροπορική εταιρία στην υπόθεση της κύριας δίκης, οφείλεται σε τέτοια διάκριση. Αν η εταιρία αυτή αποδεχθεί το αίτημα αποζημιώσεως χωρίς να αναγνωρίσει τη δυσμενή διάκριση, ο ενάγων που θεωρεί ότι ζημιώθηκε πρέπει να μπορεί να ζητήσει από το δικαστήριο να εξακριβώσει την ύπαρξη δυσμενούς διακρίσεως.

94. Ο σύνδεσμος μεταξύ της αποζημιώσεως και της υπάρξεως δυσμενούς διακρίσεως διά της αναγνωρίσεως ή της διαπιστώσεώς της έχει σημασία όχι μόνο για τη δυνατότητα του ζημιωθέντος να λάβει προσήκουσα αποζημίωση, αλλά και για να μπορεί η κύρωση να επιτελέσει τη δεύτερη λειτουργία της, ήτοι την αποτρεπτική λειτουργία της, σύμφωνα με το άρθρο 15 της οδηγίας 2000/43.

[46] Επισημαίνω ότι στην αιτιολογική σκέψη 24 της οδηγίας 2000/43, όπως στις προπαρασκευαστικές εργασίες της, χρησιμοποιείται ο όρος «θύμα».

[47] Πρβλ. απόφαση του ΕΔΔΑ της 12ης Απριλίου 2016, R.B. κατά Ουγγαρίας (CE:ECHR:2016:0412JUD006460212, § 81).

[48] Υπενθυμίζω, για παράδειγμα, ότι η αρχή της απαγορεύσεως των δυσμενών διακρίσεων που προβλέπεται στο άρθρο 14 της ΕΣΔΑ εφαρμόζεται μόνο σε συνδυασμό με ένα από τα άλλα δικαιώματα και ελευθερίες που αναγνωρίζει η Σύμβαση αυτή. Εξάλλου, κατά το άρθρο 52, παράγραφος 3, δεύτερη περίοδος, του Χάρτη, τίποτε δεν εμποδίζει το δίκαιο της Ένωσης να προβλέπει ευρύτερα δικαιώματα.

[49] Μολονότι προτείνω στο Δικαστήριο να μην εφαρμόσει ευθέως τα άρθρα 21 και 47 του Χάρτη, αλλά να ερμηνεύσει την οδηγία 2000/43 υπό το πρίσμα των άρθρων αυτών, υπογραμμίζω ότι το Δικαστήριο έκρινε ότι τα άρθρα αυτά έχουν οριζόντιο άμεσο αποτέλεσμα, οπότε επιδέχονται μια τέτοια άμεση εφαρμογή σε διαφορά μεταξύ δύο ιδιωτών. Βλ. αποφάσεις της 17ης Απριλίου 2018, Egenberger (C-414/16, EU:C:2018:257, σκέψη 76), και της 22ας Ιανουαρίου 2019, Cresco Investigation (C-193/17, EU:C:2019:43, σκέψη 76).

β) Επί της αποτρεπτικής λειτουργίας της κυρώσεως

95. Εκτιμήσεις ανάλογες με εκείνες που ανέπτυξα στην ενότητα α', όσον αφορά την ανάγκη υπάρξεως συνδέσμου μεταξύ της κυρώσεως και του δικαιώματος που προσβλήθηκε, διά της αναγνωρίσεως ή της διαπιστώσεως της προσβολής αυτής, ισχύουν για να διασφαλιστεί ότι η κύρωση επιτελεί την αποτρεπτική λειτουργία της τόσο έναντι του εναγομένου όσο και έναντι άλλων προσώπων που προβαίνουν σε παρόμοιες διακρίσεις.

96. Πράγματι, πώς θα μπορούσε η καταβολή ενός ποσού να έχει αρκούντως αποτρεπτικό αποτέλεσμα έναντι του εναγομένου, παροτρύνοντάς τον να μην επαναλάβει την ενέχουσα δυσμενή διάκριση συμπεριφορά του και αποτρέποντας κατ' αυτόν τον τρόπο νέες δυσμενείς διακρίσεις από αυτόν ή από άλλα πρόσωπα, αν αυτός δεν αναγνωρίζει ότι επέδειξε τέτοια συμπεριφορά και αν το δικαστήριο δεν διαπιστώσει την ύπαρξη δυσμενούς διακρίσεως;

97. Η Φινλανδική Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι το πρόσωπο που προέβη στη δυσμενή διάκριση συνειδητοποιεί την πράξη του με την καταβολή αυξημένης αποζημιώσεως και, κατ' αυτόν τον τρόπο, αποτρέπεται από την επανάληψη της ίδιας ενέχουσας δυσμενή διάκριση συμπεριφοράς. Ωστόσο, αυτή η συνειδητοποίηση λείπει ακριβώς όταν, όπως εν προκειμένω, ο εναγόμενος αρνείται να δεχθεί οποιαδήποτε δυσμενή διάκριση και το ζητούμενο ποσό δεν έχει σημαντικές οικονομικές συνέπειες για αυτόν [50].

98. Αν η κύρωση δεν συνδέεται σαφώς με συμπεριφορά ενέχουσα δυσμενή διάκριση, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι το αποτρεπτικό αποτέλεσμα περιορίζεται σημαντικά. Το πρόσωπο που προέβη στη δυσμενή διάκριση θα μπορεί να δελεαστεί να την αγνοήσει στο μέλλον και να επαναλάβει τις ίδιες συμπεριφορές, δεδομένου ότι δεν του επιβλήθηκαν κυρώσεις «για» δυσμενή διάκριση.

99. Αν στο πλαίσιο αγωγής αποζημιώσεως ο εναγόμενος μπορούσε, καταβάλλοντας την αποζημίωση, να μην αναγνωρίσει την ύπαρξη οποιασδήποτε δυσμενούς διακρίσεως και αν αυτή δεν μπορούσε να διαπιστωθεί από το δικαστήριο, τα μέτρα που επιβάλλει η οδηγία 2000/43 θα στερούνταν σε μεγάλο βαθμό την πρακτική τους αποτελεσματικότητα και δεν θα καθιστούσαν δυνατή την αποτελεσματική καταπολέμηση των δυσμενών διακρίσεων, δεδομένου ότι τα μέτρα αυτά θα μπορούσαν να αγνοηθούν.

100. Σε μια τέτοια περίπτωση, ο εναγόμενος θα μπορούσε κατά κάποιον τρόπο να «αγοράσει» την ενέχουσα δυσμενή διάκριση συμπεριφορά του, καθόσον η συμπεριφορά αυτή ούτε έχει αναγνωριστεί ούτε έχει διαπιστωθεί.

101. Αντιστρόφως, η αναγνώριση ή η διαπίστωση προσβολής του θεμελιώδους δικαιώματος για ίση μεταχείριση μπορεί να παροτρύνει τον εναγόμενο να μην επαναλάβει τις ίδιες συμπεριφορές που ενέχουν δυσμενή διάκριση. Το αποτρεπτικό αποτέλεσμα θα μπορεί να ενισχυθεί περαιτέρω με μια ανακοίνωση ή ακόμη και μια δημοσίευση για αυτό το θέμα.

102. Κατά συνέπεια, προτείνω στο Δικαστήριο να κρίνει ότι πρέπει να υφίσταται σύνδεσμος μεταξύ της κυρώσεως και της υπάρξεως δυσμενούς διακρίσεως, είτε διά της αναγνωρίσεως της δυσμενούς διακρίσεως από το πρόσωπο που προέβη σε αυτήν είτε διά της διαπιστώσεώς της από δικαστική ή διοικητική αρχή, προκειμένου η κύρωση να μπορεί να επιτελέσει πλήρως την επανορθωτική και την αποτρεπτική λειτουργία της σύμφωνα με τα άρθρα 7 και 15 της οδηγίας 2000/43.

[50] Χωρίς να λάβω θέση όσον αφορά τον πρόσφορο χαρακτήρα του επιπέδου της κυρώσεως, σημειώνω ότι η ίδια η Braathens υπογράμμισε το πολύ χαμηλό ύψος της ζητηθείσας αποζημιώσεως.

2. Επί του «ελεύθερου» καθορισμού των ενδίκων βοηθημάτων

103. Οι εκτιμήσεις που προηγήθηκαν σχετικά με την αναγνώριση ή τη διαπίστωση δυσμενούς διακρίσεως ασκούν επιρροή επίσης όσον αφορά την εξακρίβωση της υπάρξεως αποτελεσματικών και πραγματικών ενδίκων βοηθημάτων σύμφωνα με το άρθρο 7 της οδηγίας 2000/43. Πράγματι, πρόκειται για δύο όψεις του ίδιου προβλήματος, δεδομένου ότι η προσβολή σχετικά με την πρόβλεψη αποτελεσματικών κυρώσεων συνεπάγεται προσβολή σχετικά με την αποτελεσματικότητα των ενδίκων βοηθημάτων.

104. Όπως επισήμανα στο σημείο 71 των παρουσών προτάσεων, η έννοια της «αποτελεσματικότητας» συμβαδίζει εν προκειμένω με την έννοια της «αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας».

105. Μολονότι τα κράτη μέλη διαθέτουν, κατ' αρχήν, ελευθερία επιλογής των ενδίκων βοηθημάτων και των δικονομικών κανόνων στους οποίους υπόκεινται τα ένδικα βοηθήματα, τούτο ισχύει υπό την επιφύλαξη ότι δεν θίγουν το δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας που προβλέπεται στο άρθρο 7 της οδηγίας 2000/43, ερμηνευόμενο υπό το πρίσμα του άρθρου 47 του Χάρτη.

106. Κατά την Braathens, από την απόφαση Unibet προκύπτει ότι τα κράτη μέλη δεν οφείλουν να προβλέπουν αυτοτελές ένδικο βοήθημα για την εξέταση της συμβατότητας του εθνικού δικαίου με το δίκαιο της Ένωσης. Εξ αυτού συνάγει ότι ένδικο βοήθημα, όπως η προβλεπόμενη από το σουηδικό δικονομικό δίκαιο καταψηφιστική αγωγή, και οι δικονομικοί κανόνες που συνδέονται με αυτήν, εν προκειμένω ο μηχανισμός αποδοχής της αγωγής, συνάδουν με το δίκαιο της Ένωσης.

107. Συναφώς, υπενθυμίζω ότι σκοπός του δικαίου της Ένωσης δεν ήταν βεβαίως η δημιουργία άλλων ενδίκων βοηθημάτων πέραν αυτών που προβλέπονται από το εθνικό δίκαιο. Εντούτοις, από την απόφαση αυτή προκύπτει ότι η εν λόγω εκτίμηση ισχύει υπό την προϋπόθεση ότι στο εθνικό δίκαιο προβλέπονται, έστω και παρεμπιπτόντως, ένδικα βοηθήματα για να διασφαλίζεται ο σεβασμός των δικαιωμάτων που τα υποκείμενα δικαίου αντλούν από το δίκαιο της Ένωσης[51].

108. Πάντως, από τη δικογραφία που υποβλήθηκε στο Δικαστήριο προκύπτει ότι, αν ο εναγόμενος αποφασίσει να αποδεχθεί το αίτημα αποζημιώσεως του ενάγοντος, αρνούμενος ταυτόχρονα ότι επέδειξε συμπεριφορά ενέχουσα δυσμενή διάκριση, ο ενάγων στερείται, στην πράξη, της δυνατότητας να επιτύχει να εξετάσει, ή και να διαπιστώσει, το δικαστήριο τη δυσμενή διάκριση, έστω και παρεμπιπτόντως.

109. Βεβαίως, στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να εξακριβώσει αν αυτό είναι πράγματι το αποτέλεσμα του εθνικού δικαίου. Εν πάση περιπτώσει, επισημαίνω ότι, κατά τις διευκρινίσεις που παρέσχε το αιτούν δικαστήριο με την αίτηση προδικαστικής αποφάσεως, η αναγνωριστική αγωγή με την οποία ζητείται η διαπίστωση της υπάρξεως δυσμενούς διακρίσεως είναι προαιρετική και επαφίεται στο δικαστήριο να αποφασίσει αν είναι σκόπιμη, με αποτέλεσμα το πρόσωπο που θεωρεί ότι ζημιώθηκε να μην έχει *δικαίωμα*[52] να ζητήσει την εξέταση και, ενδεχομένως, τη διαπίστωση της υπάρξεως δυσμενούς διακρίσεως.

[51] Πρβλ. απόφαση Unibet, σκέψεις 42 και 65.

[52] Πρβλ. απόφαση της 25ης Απριλίου 2013, Asociația Accept (C-81/12, EU:C:2013:275, σκέψη 69), από την οποία προκύπτει ότι η απλώς και μόνον ύπαρξη αγωγής λόγω αστικής ευθύνης, σύμφωνα με το συγκεκριμένο εσωτερικό δίκαιο, δεν μπορεί, από μόνη της, να θεραπεύσει τυχόν ανεπάρκειες, σε επίπεδο αποτελεσματικότητας της κυρώσεως, αν το ένδικο αυτό βοήθημα, λόγω των σχετικών κανόνων του εθνικού δικαίου, δεν μπορεί να ευδοκιμήσει στην πράξη.

110. Επιβάλλεται η διαπίστωση ότι μια τέτοια κατάσταση δεν παρέχει στο πρόσωπο που θεωρεί ότι ζημιώθηκε εγγύηση προσβάσεως στη δικαιοσύνη προκειμένου να διαπιστωθεί η ύπαρξη δυσμενούς διακρίσεως, σύμφωνα με το άρθρο 7 της οδηγίας 2000/43 και το άρθρο 47 του Χάρτη [53].

111. Το εφαρμοστέο κριτήριο είναι αυστηρό. Το πρόσωπο που θεωρεί ότι ζημιώθηκε πρέπει να έχει δικαίωμα προσβάσεως στη δικαιοσύνη. Πράγματι, αυτή η πρόσβαση στη δικαιοσύνη συνιστά το βασικό περιεχόμενο του δικαιώματος αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 7 της οδηγίας 2000/43 και στο άρθρο 47 του Χάρτη, με αποτέλεσμα δικονομικός μηχανισμός καταργήσεως της δίκης, ο οποίος καταλήγει στο να μην αναγνωρίζεται ούτε να διαπιστώνεται η δυσμενής διάκριση, να μην πληροί το κριτήριο του άρθρου 52, παράγραφος 1, του Χάρτη [54].

112. Πέραν του γεγονότος ότι ένας δικονομικός μηχανισμός καταργήσεως της δίκης μπορεί να δημιουργήσει εμπόδιο για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη που απαιτείται από το άρθρο 7 της οδηγίας 2000/43 και από το άρθρο 47 του Χάρτη, επισημαίνω ότι, εφόσον ένας τέτοιος μηχανισμός αίρει την εκκρεμοδικία χωρίς ο εναγόμενος να έχει αναγνωρίσει την ύπαρξη δυσμενούς διακρίσεως, ο μηχανισμός αυτός δύναται επίσης να εμποδίσει την αποτελεσματική εφαρμογή του άρθρου 8 της οδηγίας 2000/43, το οποίο αποσκοπεί στην ενίσχυση της δικαστικής προστασίας.

113. Υπενθυμίζω ότι, κατά το άρθρο αυτό, όταν ένα πρόσωπο που θεωρεί ότι ζημιώθηκε αποδεικνύει, ενώπιον δικαστηρίου ή άλλης αρμόδιας αρχής, πραγματικά περιστατικά από τα οποία τεκμαίρεται η ύπαρξη δυσμενούς διακρίσεως, εναπόκειται στον εναγόμενο να αποδείξει ότι δεν υπήρξε παραβίαση της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως.

114. Πάντως, το πρόσωπο που θεωρεί ότι ζημιώθηκε δεν μπορεί καν να αποδείξει ενώπιον δικαστηρίου τέτοια πραγματικά περιστατικά, επειδή η αγωγή του σταματά στο στάδιο της αποδοχής της.

115. Πράγματι, μολονότι ο Συνήγορος του πολίτη εκτίμησε ότι, λαμβανομένου υπόψη του προβλήματος δυσμενούς διακρίσεως που ήγειρε ο επιβάτης, ο τελευταίος άξιζε τη στήριξή του, το αρμόδιο δικαστήριο δεν εξέτασε αν ο επιβάτης απέδειξε πραγματικά περιστατικά ικανά να δημιουργήσουν τεκμήριο δυσμενούς διακρίσεως. Το πρωτοβάθμιο και το δευτεροβάθμιο δικαστήριο έκριναν ότι η αγωγή του ενάγοντος έγινε αποδεκτή, οπότε δεν απέμενε άλλο ζήτημα προς εξέταση. Επομένως, ο επιβάτης δεν κατόρθωσε να ακουστεί όσον αφορά το ζήτημα της υπάρξεως δυσμενούς διακρίσεως.

116. Σε μια τέτοια περίπτωση, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι το άρθρο 8 της οδηγίας 2000/43 χάνει την πρακτική του αποτελεσματικότητα και ότι το πρόσωπο που θεωρεί ότι ζημιώθηκε στερείται της δυνατότητας να ακουστεί ως προς ένα από τα ουσιώδη αιτήματά του.

117. Η Braathens, η Σουηδική Κυβέρνηση και η Επιτροπή υποστηρίζουν ακόμη ότι, προκειμένου να εκτιμηθεί αν δικονομικοί κανόνες, όπως οι επίμαχοι στην υπόθεση της κύριας δίκης, καθιστούν δυνατή τη διασφάλιση της αποτελεσματικότητας του δικαίου της Ένωσης, οι κανόνες αυτοί πρέπει να τοποθετηθούν στο όλο σύστημα του οικείου εσωτερικού δικαίου και να ληφθεί υπόψη ιδίως η ύπαρξη άλλων μέσων δικαστικής προστασίας [55], εν προκειμένω των προβλεπόμενων στο ποινικό δίκαιο για την καταπολέμηση των παράνομων διακρίσεων.

53 Πρβλ. απόφαση της 8ης Μαΐου 2019, Leitner (C-396/17, EU:C:2019:375, σκέψη 62), και σημείο 56 των παρουσών προτάσεων.

54 Βλ. σημείο 68 των παρουσών προτάσεων.

55 Στηρίζονται, συναφώς, στην απόφαση Unibet, σκέψη 54.

118. Συναφώς, επισημαίνω ότι η οδηγία 2000/43 δεν αφορά τις ποινικές διαδικασίες [56] τις οποίες, άλλωστε, δεν αναφέρει το αιτούν δικαστήριο, ενώ τονίζει τα ένδικα βοηθήματα του αστικού δικαίου που αποσκοπούν στην εφαρμογή της οδηγίας αυτής. Ωστόσο, η δυνατότητα ασκήσεως ποινικής διώξεως συζητήθηκε κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, κατόπιν ερωτήσεως που το Δικαστήριο απηύθυνε στη Σουηδική Κυβέρνηση προκειμένου να απαντηθεί γραπτώς. Η Σουηδική Κυβέρνηση ανέφερε ότι οι παράνομες διακρίσεις μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο ποινικής διώξεως. Αν, αφότου ιδιώτης καταθέσει μήνυση στην αστυνομία, η εισαγγελική αρχή δεν ασκήσει ποινική δίωξη, η εν λόγω κυβέρνηση διευκρίνισε ότι ο ιδιώτης έχει τη δυνατότητα να κινήσει διαδικασία ιδιωτικής κατηγορίας. Ο Συνήγορος του πολίτη δεν αμφισβητεί τη δυνατότητα ασκήσεως ποινικής αγωγής, αλλά υπογραμμίζει ότι οι πιθανότητες ευδοκιμήσεώς της είναι μικρές λαμβανομένων υπόψη της δεσμεύσεως δημόσιων πόρων που περιορίζει τον αριθμό των υποθέσεων που μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο ποινικής διώξεως και της δυσκολίας των ιδιωτών να προσκομίσουν τις απαιτούμενες αποδείξεις.

119. Ωστόσο, ανεξαρτήτως της ευκολίας ή της δυσκολίας προσβάσεως σε μια τέτοια διαδικασία, παρατηρώ ότι ένα τέτοιο μέσο δικαστικής προστασίας δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι παρέχει στο πρόσωπο που θεωρεί ότι ζημιώθηκε αποτελεσματική δικαστική προστασία κατά την έννοια του άρθρου 8 της οδηγίας 2000/43.

120. Πράγματι, η ποινική αγωγή έχει ορισμένους περιορισμούς ως προς τη διεξαγωγή των αποδείξεων, ακριβώς αυτούς που θέλησε να αποφύγει η οδηγία 2000/43 για το θύμα δυσμενούς διακρίσεως στο πλαίσιο αγωγής αστικού δικαίου [57]. Επομένως, ρητώς αντέστρεψε *υπέρ αυτού* το βάρος αποδείξεως προκειμένου να βοηθήσει το πρόσωπο αυτό να επιτύχει τη διαπίστωση της υπάρξεως προσβολής του δικαιώματός του για ίση μεταχείριση.

121. Κατά συνέπεια, εν πάση περιπτώσει η ύπαρξη δυνατότητας ποινικής διώξεως δεν αντισταθμίζει την έλλειψη ενδίκου βοηθήματος αστικού δικαίου που ανταποκρίνεται στους κανόνες αποδείξεως που προβλέπει το άρθρο 8 της οδηγίας 2000/43, προκειμένου να διαπιστωθεί η ύπαρξη δυσμενούς διακρίσεως, σε περίπτωση αποδοχής της αγωγής, χωρίς αναγνώριση, από τον εναγόμενο. της δυσμενούς διακρίσεως.

3. Επί του «ελεύθερου» καθορισμού ενός μηχανισμού ταχείας διευθετήσεως των διαφορών βάσει της αρχής της διαθέσεως

122. Τέλος, η Braathens θεωρεί ότι ο μηχανισμός αποδοχής της αγωγής που προβλέπεται στο δίκαιο του συγκεκριμένου κράτους μέλους συντελεί στην ορθή απονομή της δικαιοσύνης, υπό την έννοια ότι καθιστά δυνατή την ταχεία διευθέτηση των διαφορών σύμφωνα με την αρχή της διαθέσεως. Κατά την Braathens, ο μηχανισμός αυτός είναι ιδιαιτέρως χρήσιμος στην περίπτωση διαφορών που χαρακτηρίζονται ως «μικροδιαφορές» λόγω ποσού και συμβάλλει, μέσω της δυνατότητας φιλικού διακανονισμού, στην αποτροπή της συμφορήσεως των δικαστηρίων.

123. Η μέριμνα για την ορθή απονομή της δικαιοσύνης αποτελεί, πράγματι, θεμιτό σκοπό υπό το πρίσμα του δικαίου της Ένωσης [58], αλλά θεωρώ ότι η προηγηθείσα ανάλυση είναι πλήρως συμβατή με τον σκοπό αυτόν.

[56] Οι κανόνες αποδείξεως σε ποινικές υποθέσεις δεν επηρεάζονται από την οδηγία 2000/43, όπως προκύπτει από το άρθρο της 8, παράγραφος 3.

[57] Βλ., επίσης, τις διαπιστώσεις του αιτούντος δικαστηρίου στο σημείο 29 των παρουσών προτάσεων.

[58] Βλ. αποφάσεις της 18ης Μαρτίου 2010, Alassini κ.λπ. (C-317/08 έως C-320/08, EU:C:2010:146, σκέψη 64), και της 6ης Σεπτεμβρίου 2012, Trade Agency (C-619/10, EU:C:2012:531, σκέψεις 57 και 58).

124. Το δίκαιο της Ένωσης αναγνωρίζει κάθε ένα από τα δικονομικά εργαλεία που αναφέρει η Braathens. Η αρχή της διαθέσεως, δυνάμει της οποίας οι διάδικοι έχουν την πρωτοβουλία για την κίνηση της δίκης και από την οποία προκύπτει ότι η εξουσία του δικαστηρίου να εξετάζει αυτεπαγγέλτως ζητήματα περιορίζεται από την υποχρέωση που του επιβάλλεται να μένει εντός των ορίων του αντικειμένου της διαφοράς και να στηρίζει την απόφασή του στα πραγματικά περιστατικά που έχουν προβληθεί ενώπιόν του, γίνεται δεκτή ως δικονομικό σύστημα που συμμερίζεται η πλειονότητα των κρατών μελών [59]. Όσον αφορά τον φιλικό διακανονισμό, αυτός προβλέπεται στο άρθρο 7 της οδηγίας 2000/43 μέσω της μνείας της δυνατότητας των κρατών μελών να προβλέπουν διαδικασίες συνδιαλλαγής. Επιπλέον, ο φιλικός διακανονισμός ρητώς ενθαρρύνεται στον κανονισμό περί των μικροδιαφορών [60].

125. Εν πάση περιπτώσει, τα εργαλεία αυτά ουδόλως αντιτίθενται στην ερμηνεία της οδηγίας 2000/43 όπως αυτή προτείνεται με την παρούσα ανάλυση.

126. Η αρχή της διαθέσεως, στην οποία στηρίζεται η Braathens, πρέπει να εφαρμόζεται λαμβανομένων υπόψη των δικαιωμάτων που παρέχει η οδηγία 2000/43.

127. Επομένως, όταν πρόσωπο που θεωρεί ότι ζημιώθηκε, όπως ο επιβάτης, ζητεί αποζημίωση λόγω δυσμενούς διακρίσεως καθώς και την αναγνώριση της δυσμενούς αυτής διακρίσεως, φιλικός διακανονισμός μπορεί να επιτευχθεί μόνον υπό την προϋπόθεση, τουλάχιστον, ότι ο αντίδικός του αποδέχεται αμφότερες τις πτυχές της αγωγής του.

128. Το αντικείμενο της αγωγής του δεν μπορεί να περιοριστεί στην καταβολή της αποζημιώσεως χωρίς να θιγεί ο σκοπός της οδηγίας 2000/43. Όπως αποδείχθηκε, το δικαίωμα να διαπιστωθεί δικαστικώς η ύπαρξη δυσμενούς διακρίσεως σε περίπτωση αμφισβητήσεως ως προς το ζήτημα αυτό βρίσκεται στο επίκεντρο της εν λόγω οδηγίας, εξεταζόμενης υπό το πρίσμα του άρθρου 47 του Χάρτη, και άπτεται του βασικού περιεχομένου του δικαιώματος που αυτή σκοπεί να προστατεύσει. Συνεπώς, περιορισμός του δικαιώματος αυτού δεν πληροί μία από τις προϋποθέσεις του άρθρου 52, παράγραφος 1, του Χάρτη [61].

129. Ελλείψει συμφωνίας, από την ανάλυση της οδηγίας 2000/43, ερμηνευόμενης υπό το πρίσμα του άρθρου 47 του Χάρτη, προκύπτει ότι ο ενάγων πρέπει να έχει τη δυνατότητα να διεκδικήσει το δικαίωμά του για ίση μεταχείριση ενώπιον δικαστηρίου, προκειμένου αυτό να εξετάσει και, ενδεχομένως, να διαπιστώσει την ύπαρξη δυσμενούς διακρίσεως.

[59] Πρβλ. αποφάσεις της 14ης Δεκεμβρίου 1995, van Schijndel και van Veen (C-430/93 και C-431/93, EU:C:1995:441, σκέψη 21), και της 7ης Ιουνίου 2007, van der Weerd κ.λπ. (C-222/05 έως C-225/05, EU:C:2007:318, σκέψη 35).

[60] Κανονισμός (ΕΚ) 861/2007 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 11ης Ιουλίου 2007, για τη θέσπιση ευρωπαϊκής διαδικασίας μικροδιαφορών (ΕΕ 2007, L 199, σ. 1). Βλ., επίσης, τις εκτιμήσεις του Δικαστηρίου στην απόφαση της 18ης Μαρτίου 2010, Alassini κ.λπ. (C-317/08 έως C-320/08, EU:C:2010:146, σκέψη 64), κατά τις οποίες εθνικές διατάξεις που αποσκοπούν σε ταχύτερη και λιγότερο δαπανηρή διευθέτηση των διαφορών, καθώς και σε μείωση του φόρτου εργασίας των δικαστηρίων, επιδιώκουν θεμιτούς σκοπούς γενικού συμφέροντος.

[61] Εξ αντιδιαστολής, σε κατάσταση όπου το βασικό περιεχόμενο του δικαιώματος αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας δεν θίγεται από εθνικό δικονομικό κανόνα, βλ. απόφαση της 18ης Μαρτίου 2010, Alassini κ.λπ. (C-317/08 έως C-320/08, EU:C:2010:146, σκέψη 65).

V. Πρόταση

130. Κατά συνέπεια, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στο προδικαστικό ερώτημα του Högsta domstolen (Ανωτάτου Δικαστηρίου, Σουηδία) ως εξής:

Οι διατάξεις της οδηγίας 2000/43/ΕΚ του Συμβουλίου, της 29ης Ιουνίου 2000, περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνοτικής τους καταγωγής, και ειδικότερα τα άρθρα της 7, 8 και 15, ερμηνευόμενα υπό το πρίσμα του άρθρου 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έχουν την έννοια ότι, σε υπόθεση που αφορά παράβαση της απαγορεύσεως των διακρίσεων λόγω εθνοτικής καταγωγής, στην οποία το πρόσωπο που θεωρεί ότι ζημιώθηκε ζητεί αποζημίωση λόγω δυσμενούς διακρίσεως, το πρόσωπο αυτό έχει το δικαίωμα, αν το πρόσωπο που τεκμαίρεται ότι προέβη στη δυσμενή διάκριση δέχεται να καταβάλει την αποζημίωση, αλλά αρνείται να αναγνωρίσει τη δυσμενή διάκριση, να επιτύχει η δυσμενής αυτή διάκριση να εξεταστεί και, ενδεχομένως, να διαπιστωθεί από δικαστήριο. Δικονομικός μηχανισμός καταργήσεως της δίκης, όπως η αποδοχή της αγωγής, δεν μπορεί να καταλήξει σε άλλο αποτέλεσμα.